

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

TEISĖS FAKULTETO

KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

Neringa Launikonytė

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos specializacija

**SOCIALINĖ KONTROLĖ IR JOS PREVENČINIS POVEIKIS
NUSIKALTĖLIO ASMENYBEI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
prof. habil. dr.
Jūratė Galinaitytė

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas	
1. Kontrolės reikšmė.....	5
2. Socialinės kontrolės ir nusikaltimų prevencijos tarpusavio santykis.....	9
3. Socialinės kontrolės pagrindiniai požymiai.....	13
4. Teorijos, atskleidžiančios socialinės kontrolės įvairiapusiškumą:	18
a) E.Durkheim: socialinė kontrolė ir socialiniai instinktai.....	19
b) T.Hirshi ir jo pagrindinės idėjos;.....	19
c) G.Sykes ir D.Matza- sąžinės neutralizavimo mechanizmai;.....	21
d) Stigmatizacijos teorija.....	25
5. Socialinės kontrolės poveikio nusikaltėlio asmenybei reikšmė.....	27
6. Probacija- kaip nusikaltėlio socialinė kontrolė.....	38
7. Asmens savikontrolė. Jos prevencinis pobūdis.....	42
Išvados	47
Santrauka (lietuvių ir anglų kalba).....	50
Naudotos literatūros sąrašas.....	52

ĮVADAS

Pagarba žmogui kaip laisvai asmenybei, jo teisių ir pagrindinių laisvių apsauga yra pilietinės visuomenės pagrindas. Todėl valstybės pareiga yra saugoti ir ginti jo teises. Valstybės teisės sistema turi būti sureguliuota taip, kad laikytis įstatymų būtų reikalaujama iš kiekvieno žmogaus, įgalioto asmens, valstybės institucijos ar visuomeninės organizacijos. Dėl to labai svarbu, kad valstybėje egzistuotų mechanizmas, užtikrinantis griežtą ir tikslų įstatymų laikymąsi.

Socialinė kontrolė, kaip specifinė visuomenės ir valstybės institucijų veikla, funkcionuoja ir būtina tol, kol egzistuoja nusikalstamumas – neigiamas socialinis reiškinys, kai pažeidžiamos piliečių teisės ir laisvės, visuomenės bei valstybės interesai.

Socialinės kontrolės funkcijas išreiškia policininkas gatvėje. Jis baudžia tuos, kurie neteisingai pereina gatvę. Jei nebūtų socialinės kontrolės žmonės galėtų daryti tai, ką jie užsigeidžia ir tai, kas jiems patinka. Neišvengiamai kiltų konfliktai, susirėmimai ir kaip to pasekmė būtų visuomeninis chaosas. Taigi socialinė kontrolė yra pagrindas visuomeninio stabilumo. Jos nebuvimas ar susilpnėjimas sąlygoja anomiją, sąmyšį ir socialinę nesantaiką.

Socialinė kontrolė- ypatingas mechanizmas asmenų elgesio reguliacijos ir palaikymo visuomeninės tvarkos. Pagal savo požymius, tikslus ji nukreipta prieš nusikaltimo padarymą. Tokiu būdu ji vykdo nusikalstamo elgesio prevenciją.

Rašant baigiamąjį darbą teko pastebėti tai, kad Lietuvos kriminologai socialinei kontrolei skiria mažai dėmesio. Daugiausia literatūros šia tema radau rusų kalba. Manychiau, kad ateityje turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys šiam institutui, nes nuo to priklauso nusikalstamumo augimas.

Temos aktualumas. Nusikaltimų prevencija yra viena aktualiausių nūdienos problemų. Žmonija visais savo vystymosi etapais siekė pažaboti nusikalstamumą, išsiaiškinti jo priežastis. Socialinė kontrolė yra viena iš prevencinių priemonių, nukreipta į asmens elgesio reguliaciją, siekiant, jog asmenys susilaikytų nuo nusikaltimų įvykdymo. Taigi kriminologinė socialinės kontrolės samprata padeda giliau pažinti nusikaltimų prevencijos problemą, nes nustatytos visuomenės reguliacinės- kontrolinės funkcijos apima ir prevencinį aspektą. Tokiu būdu socialinės kontrolės samprata tampa mokslinė kategorija, leidžiančia pažinti visuomenės prevencinį poveikį pačiam asmeniui ir jo elgesiui. Taigi socialinė kontrolė yra viena iš prevencijos kryptių, todėl būtina

išsiaiškinti, koks jos veikimas visuomenėje, kokia kryptimi ji turi būti organizuojama tam, kad galima būtų pasiekti maksimalių rezultatų.

Tyrimo objektas. Šio darbo tyrimo objektu yra– socialinė kontrolė ir jos prevencinis aspektas.

Darbo tikslas – išanalizuoti socialinės kontrolės sampratą ir jos prevencinį poveikį nusikaltėlio asmenybei.

Tyrimo dalykas. Šio darbo tyrimo dalykas Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai, kriminologinė, teisinė ir sociologinė literatūra.

Vieningas tyrimo dalykas sąlygojo šių **uždavinių** sprendimą:

- nustatyti socialinės kontrolės ir nusikaltimų prevencijos tarpusavio santykį;
- pateikti socialinės kontrolės sampratą;
- pateikti pagrindines socialinės kontrolės teorijas;
- išsiaiškinti svarbiausias kryptis socialinės kontrolės tam, kad galima būtų pasiekti didesnį prevencinį efektą nusikaltėlio asmenybės atžvilgiu.

Tyrimo metodai. Tiriant pasirinktą temą bus remiamasi teisiniais metodais – sisteminės analizės, lyginamosios teisėtyros, istoriniu ir kt. metodais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro turinys, įvadas, dėstomoji dalis, kuri dar skaidoma į potemes. Kiekviena turinio dalis atskirai aptariama, atskleidžiama nagrinėjamo klausimo esmė, suformuluojamas analizuojamos problemos apibendrinimas. Visas darbas baigiamas išvadomis ir pateikiamas literatūros sąrašas.

Nagrinėjamo darbo teiginiams bei išvadoms pagrįsti panaudota penkiasdešimt šaltinių. Darbas yra daugiau aprašomojo pobūdžio. Nagrinėjant atskirus klausimus bei analizuojant konkrečias su nagrinėjama tema teorines nuostatas buvo remtasi tiek Lietuvos autorių, tiek ir užsienio autorių literatūra, Lietuvos teisės normine baze.

KONTROLĖS REIKŠMĖ

Darydamas nusikaltimą, asmuo peržengia visas leistinas ribas. Pažeidus įstatymą jis atsiranda baudžiamųjų-teisinių santykių sferoje. Tokiu atveju valstybė turi teisę patraukti prasižengusį asmenį baudžiamajon atsakomybėn, o asmuo privalo atsakyti už savo veiksmus pagal galiojantį įstatymą. Kadangi nusikalstamo elgesio priežastys slypi nusikaltėlio asmenybėje, o kad suprasti jų priežastis, būtina išnagrinėti šią asmenybę, nustatyti priežastis, kurios padėjo suformuoti jos kriminogeninius požymius.

Nusikalstamumą moksliskai tirti būtina, nes nusikalstamumas – tai blogis, kurio padarinius patiria labai didelė visuomenės dalis. Jis dezorganizuoja visuomenę, stabdo socialinį progresą, trukdo patenkinti materialinius ir dvasinius žmonių poreikius, neigiamai veikia moralę.

Todėl kiekviena vyriausybė siekia patobulinti visuomenę, bet kartu stengiasi palaikyti tam tikrą stabilumą, kad nebūtų didesnių sukrėtimų. Palaikyti stabilumą nėra lengva, nes laisvos rinkos sąlygomis dėl negailestingos konkurencijos galimi ir nuostoliai. Be to, nors ir kaip keista, žmogaus teisių užtikrinimas ir tolesnis demokratijos plitimas gali sukelti disfunkcijų, t. y. nukrypimų nuo visuotinai pripažintų „žaidimo taisyklių“.

Pagrindinis sociologinio požiūrio akcentas yra tas, kad nusikalstamumas – tai sociumo liga, o nusikaltimai – tai šios ligos simptomai (požymiai). Nusikalstamumo pobūdis ir mastas tiesiogiai nepriklauso nuo įstatymo leidėjo valios, t.y. nuo to kokios veikos draudžiamos, o kokios leidžiamos. Kaip matyti iš istorijos teisėkūroje galimos ir klaidos, ir savivalė, ir lobizmas bei savanaudiški tikslai (teisinės aplinkos konstravimas, kurioje galima nebaudžiamai daryti visuomenei pavojingas veikas ir net griauti valstybingumą).

Todėl, siekiant sumažinti nusikalstamumo lygį būtina nustatyti socialinę kontrolę ir žinoti jos poveikį nusikaltėlio asmenybei, nes socialinė kontrolė sukuria mechanizmus, kurių pagalba prižiūrima, kaip visuomenės nariai laikosi nustatytų normų.

Kalbant nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina, kad kontrolė – tai funkcija, natūraliai lydinti bet kurią žmonių veiklą, kuri turėtų būti vykdoma pagal tam tikras taisykles, užduotis ar standartus, siekiant norimų rezultatų. Todėl kontrolė tarnauja veiksmų teisingumui nustatyti. Visiškai nesvarbu, kokią žmogiškosios veiklos sritį tai liestų - valstybės gyvenimą, visuomenę, šeimą, grupę žmonių ar atskirą individą, visur, kur žmogus privalo veikti ne pagal savo valią, norą ar užgaidą, o pagal nustatytas taisykles, neišvengiamai kyla klausimas dėl atliktų ar atliekamų veiksmų

kontrolės. Todėl kontrolės aktas yra ne kas kita, kaip žmogaus (arba bet kurio kito kontrolės objekto) veiksmų vertinimas (teigiamai arba neigiamai) pagal nustatytus bendrus reikalavimus, taisykles¹.

Priklausomai nuo kontrolės apimties yra išskiriamos dvi kontrolės rūšys, tai būtų:

1. kontrolė, kurios metu tikrinamas veiksmų teisėtumas bei tikslingumas;
2. kontrolė, kuri apsiriboja tik teisėtumo tikrinimu (priežiūra).

Kontrolė, priklausomai nuo tikrinimo dydžio, yra:

1. bendra, kai tikrinama visa kontroliuojamojo veikla ir
2. speciali, kai kontroliuojamojo objekto veikla tikrinama konkrečiu klausimu.

Priklausomai nuo vykdomosios veiklos tikrinimo stadijos, kontrolė yra:

1. išankstinė (pažeidimams užkirsti);
2. faktinė (teisėtumo būklės išsiaiškinimas);
3. paskesnioji (realaus sprendimų, nurodymų vykdymo patikrinimas).

Pagal kontrolės vykdymo subjektus yra išskiriamos šios kontrolės rūšys: parlamentinė; konstitucinė; vyriausybė; ministerijų ir kitų valstybinio valdymo institucijų; valstybės; vietos savivaldos institucijų; specialių organų, institucijų.

Pažymėtina, kad kontrolės formos gali būti įvairios – patikrinimai, atsiskaitymai, peržiūros, ekspertizės, stebėjimas, kandidatų asmeninių ir profesinių savybių tam tikroms pareigoms užimti tikrinimas, veiklos koordinacija, skundų nagrinėjimas.

Bet šis kontrolės apibūdinimas daugiau tinkamas pačios valstybės vykdomai kontrolei, tuo tarpu socialinės kontrolės šaknų reikia ieškoti klasikinėje kriminologijoje, kur pagrindinis akcentas yra kriminalinė bausmė. Tačiau taip buvo anksčiau – bet šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio valstybėse socialinė kontrolė labai dažnai siejama su tuo, ką galima kontroliuoti ir kaip galima veikti.

Suprantama, kad ne vienam gali iškilti klausimas kam apskritai visuomenėje reikalinga socialinė kontrolė? Atsakymas labai paprastas- tam, kad joje būtų palaikoma tvarka, užtikrinanti tam tikrą stabilumo lygį.

Socialinėje kontrolėje galima išskirti dvi skirtingas socialinės kontrolės sampratas:

- vieną – tolerancijos;
- kitą – draudimo.

Taip pat matomos dvi pagrindinės kontrolės kryptys: vidinė ir išorinė.

¹ A. Katkus. Valstybinė ekonominė kontrolė. Vilnius. 199, 29.

Vidinė, t.y. savikontrolė, išreiškia kiekvieno žmogaus pilietinį sąmoningumą – aš turiu elgtis „pagal visuomenės taisykles“, nepažeisti kitų žmonių teisių, jausti atsakomybę už savo veiksmus. Taigi savikontrolė remiasi vidinėmis nuostatomis. Dešimt Dievo įsakymų tapo asmenybės vidinėmis dorovinėmis nuostatomis. Mes turime tam tikrus statusus, vaidiname gyvenime įvairius vaidmenis taip, kaip tikisi iš mūsų kiti žmonės. Kad remdamiesi vidinėmis nuostatomis reguliuotume savo elgesį, išmokstam „gyvenimo taisyklių“. Jas mums nuo vaikystės skiepija tėvai, mokykla, žiniasklaida, kiti socialiniai institutai. Taip vyksta mūsų socializacijos procesas².

Visuomenėje egzistuojanti ir išorinė socialinė kontrolė užtikrinama visuose visuomenės lygiuose ir srityse. Pažymėtina, kad jau Konstitucijoje yra nužymėti bendrieji socialinės kontrolės principai. Visos valdžios struktūros yra susiejamos taip, kad nė viena neturėtų absoliučios valdžios. Prezidentas kontroliuoja parlamentą, parlamentas- vyriausybę, konstitucinis teismas- prezidentą ar pan., priklausomai nuo valstybės valdymo modelio.

Kiekvienoje gyvenimo srityje taip pat užtikrinama nuolatinė kontrolė – šeimoje, darbovietėje, mokslo įstaigoje ir pan. Žinoma, socialinės kontrolės laipsnis skiriasi. Pavyzdžiui, kontrolė šeimoje yra vienokia, o policininko, pamačiusio šlitinėjantį gatvėje žmogų, kitokia.

Priklausomai nuo socialinės kontrolės svarbos yra net kuriamos specialios institucijos: Vidaus reikalų ministerija, teismas, valstybės kontrolė ir pan. Žinoma, jų funkcionavimas ir darbo pobūdis labai priklauso nuo valstybės pobūdžio. Kuo valstybė autokratiškesnė, kuo didesnė centralizacija, tuo labiau dominuoja nepasitikėjimas ir sankcijos.

Kuo visuomenė demokratiškesnė, tuo labiau dominuoja įtikinimas ir savikontrolė. Be to, valstybės mechanizmas veikia taip, kad sunku apgauti ar nusikalsti ir likti nenubaustam. Demokratinėje visuomenėje netaikomas dvigubas principas: „saviems“, t. y. elitui, vienokios „žaidimo taisyklės“, visiems kitiems - kitokios ir daug griežtesnės. Ar tu prezidentas, ar „gatvės“ žmogus - socialinės kontrolės principai yra vienodi³.

Demokratinė visuomenė bausmė yra neišvengiama visiems, bet bausmės sunkumas priklauso nuo nusikaltimo sudėties.

Daug kur literatūroje šalia socialinės kontrolės naudojamas ir nusikaltimų kontrolės terminas.

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje, patvirtintoje 2003 m. kovo 20 d.⁴ yra pateikiama tokia nusikaltimų kontrolės sąvoka:

² Arvydas Virgilijus Matulionis. Sociologija. Vilnius. 2004, 74.

³ Žr. ten pat, 75.

⁴ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, 2003 m. kovo 20 d. Nutarimas Nr. IX – 1383.

- **nusikaltimų kontrolė** – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama mažinti nusikalstamumą ir neleisti viršyti socialiai priimtino lygmens aktyviais teisėsaugos institucijų veiksmais ir teisinio baudžiamojo poveikio priemonėmis, taip pat aktyviomis administracinėmis, ekonominėmis, socialinėmis, kitokio pobūdžio priemonėmis.

Taigi iš iš pateiktos sampratos matyti, jog nusikaltimų kontrolės sąvoka įprasmina teisėsaugos institucijų veiklą, kurios įgyvendina baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principą. Tokiu būdu galime daryti išvadą, jog nusikaltimų kontrolė yra daug siauresnė veikla, negu socialinė kontrolė. Pagrindinis nusikalstamumo kontrolės tikslas - greitai efektyvus teisingumas, lydimas nubaudo. Taip pat pastebėtina, kad nusikalstamumo kontrolė nuo socialinės kontrolės skiriasi savo tikslais, ir tuo, kad naudojamos priemonės ribojamos nusikalstamumo užkardymu. Socialinė kontrolė sukuria mechanizmus, kurių pagalba prižiūri, kaip jos nariai laikosi nustatytų normų. Socialinės kontrolės elementais yra religija, moralė, auklėjimas, teisė.⁵

Apibendrinant galima teigti, kad visuomenėje socialinė kontrolė reikalinga tam, kad joje būtų palaikoma tvarka, užtikrinanti tam tikrą stabilumo lygį. Kad pasiekti šių tikslų – neabejotinai socialinė kontrolė turi poveikį nusikaltėlio asmenybei. Toliau darbe bus išsamiau nagrinėjamas socialinės kontrolės poveikis nusikaltėlio asmenybei. Darbo tikslas yra išsiaiškinti, koks prevencinis poveikis yra socialinės kontrolės nusikaltėliui. Norint atsakyti į šį klausimą būtina išsiaiškinti socialinės kontrolės santykį su pačia prevencija. Kas yra bendra tarp šių dviejų mokslinių kategorijų ir kokie jų skirtumai. Būtent nustatymas santykio tarp šių dviejų institutų padės geriau suprasti socialinės kontrolės prevencinį aspektą.

⁵ Г. Кайзер. Криминология. Москва. 1979, 110с.

NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS IR SOCIALINĖS KONTROLĖS TARPUSAVIO SANTYKIS

Visuomenė visada traktavo nusikaltimus kaip itin pavojingą blogį, dėjo daug pasatangu jiems pasipriešinti. Daugelį metų vienintelė tokio pasipriešinimo forma buvo kriminalinė bausmė. Tačiau buvo suprasta, jog bausmės, kad ir kokia ji bebūtų nepakanka, jog būtų galima paveikti nusikalstamumą ir asmenis, įvykdžiusius nusikalstamą veiką. Nusikaltimų prevencijos pradininku laikomas Š.Monteskje. Jis išsakė mintį, jog “geras Įstatymų leidėjas rūpinasi ne tiek nubaudimu už nusikaltimą, kiek apsaugojimu, kelio užkirtimu naujų nusikaltimų padarymui, jis stengiasi ne tiek bausti, kiek gerinti, tobulinti egzistuojančius papročius”. F.Nytche- “sena bėda mūsų bausmių- jos “juodina” žmogų daug daugiau, negu pats nusikaltimas”. Viešas bausmės paskyrimas panaikina vidinį, savanorišką gailėjimąsi⁶.

Literatūroje egzistuoja labai daug nusikaltimų prevencijos sąvokų. Kadangi šio darbo tikslas nėra nusikalstamumo prevencijos sampratos apibūdinimas, tai apsiribosiu nusikalstamumo prevencijos sąvokos apibrėžimu. Pats žodis *prevencija* reiškia užkirtimą, užkardymą, išvengimą, taikomą nepageidaujamo reiškinių, įvykio išvengimui, veiksmais, dar iki šio reiškinių, įvykimo.

Nusikaltimų prevencija- tai ypatinga valdymo rūšis, kurios tikslas- užtikrinti svarbiausių socialinių vertybių apsaugą. Jos esmė- nusikaltimų priežasčių ir sąlygų išaiškinimas bei šalinimas sudarant atitinkamų priemonių sistemą taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus.⁷

Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje, patvirtintoje 2003 m. kovo 20 d.⁸ pateikiama analogiška nusikaltimų prevencijos sąvoka:

- **nusikaltimų prevencija** – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę daryti nusikaltimus ar ateityje gali tapti nusikaltėliais arba nusikaltimų aukomis;

Taigi sudėtingas visuomenės poveikio nusikalstamumo mažinimui ir jį gimdančių priežasčių Mechanizmo tyrimas neįmanomas be nuodugnios kriminogeninės kategorijos “nusikalstamumo prevencija” analizės. Kaip matyti iš pateiktų sampratų mokslinė kategorija “nusikalstamumo prevencija” dažniausiai naudojama apibūdinant socialinės veiklos priemones ir būdus, pašalinančius

⁶ Д.А. Шестаков. Криминология. Краткий курс. С. Петербург. 2001, 141с.

⁷ J.Bluvšteinas ir kt. Kriminologija. Vilnius. 1994, 154.

⁸ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, 2003 m. kovo 20 d. Nutarimas Nr. IX – 1383.

nusikaltimų priežastis ir sąlygas, taip pat veiksnius, formuojančius nusikaltėlio asmenybę. Ši duotoji kategorija, visų pirma fiksuoja požymius, charakteringus ypatingos visuomenės sritims santykiams, kurie atsiranda dėl visuomenės kontrolės ir prevencijos funkcijų įgyvendinimo.

Tačiau nežiūrint į tai, kokia reikšmė būtų naudojama ši sąvoka, ji visada susijusi su socialine kontrole. Koks santykis yra nusikaltimų prevencijos ir socialinės kontrolės literatūroje nėra vieningos nuomonės. Vieni autoriai šias sąvokas tapatina, kiti mokslininkai į socialinės kontrolės sąvoką įtraukia ir ir nusikaltimų prevenciją, pabrėždami, kad nusikaltimų prevencija yra viena iš socialinės kontrolės funkcijų.⁹ Šiame darbe bus laikomasi pastarosios pozicijos. Nuosekli nusikalstamumo prevencijos analizė negali būti išsami be nurodytų mokslinių kategorijų ryšio nagrinėjimo, kas, visų pirma, apsprendžia egzistuojantį visuomenės kontrolinės ir prevencinės veiklos tarpusavio ryšį. Literatūroje yra išskiriami tokie bendri šių mokslinių kategorijų bruožai.

Tai visų pirma vieningas tikslas t.y. abi jos nukreiptos prieš nusikalstamo elgesio prevenciją. Tikrovėje nusikalstamumo prevencijos subjektai yra ir socialinės kontrolės subjektai, tarp jų pasireiškiantys santykiai tuo pačiu įeina į nusikalstamumo prevencijos sferą ir socialinės kontrolės sferą.

Taipogi jų bendrumas aptinkamas ir kituose požymiuose bei bruožuose. Socialinės kontrolės įgyvendinimas visada numato ir visuomeninės dezorganizacijos elementų, priežastčių ir ją gimdančių sąlygų šalinimą. Tai reiškia, kad ir socialinių subjektų kontrolinė veikla teisiškai nukreipta ant visuomeninių reiškinių, o taip pat jiems padedančių atsirasti sąlygų, šalinimui. Kontrolinė veikla nepertraukiamai susijusi su veikla, turinčia socialinį- prevencinį charakterį. Pastaroji, išsaugodama santykinį savarankiškumą, aktyviai padeda stiprinti socialinės kontrolės sistemą.

Kontrolinė veikla, užtikrinant visuomeninio valdymo ir reguliavimo mechanizmo stiprinimą, sudaro būtinas prielaidas įgyvendinant efektyvias prevencines priemones, kiek socialinių procesų valdymas ir visuomeninių santykių reguliavimas apima ir nusikaltimų prevencijos sferą. Tikslus socialinio valdymo ir reguliavimo mechanizmo funkcionavimas yra svarbiausias ir kontrolinės, ir prevencinės socialinių subjektų aukšto efektyvumo veiklos rodiklis.

Be to, kontrolės funkcija visada būdinga socialinėms prevencinėms priemonėms. Jų pasiruošimas, planavimas, vykdymo organizavimas ir įgyvendinimas būtinai įtraukia kontrolės elementus. Todėl nusikalstamumo prevencija išreiškia ne ką kita, kaip specifinę kontrolinės- prevencinės veiklos formą.

⁹ К.Е. Игошев, И.В. Шмаров. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. Москва. 1980, 20-32с.

Nepertraukiamas kontrolinės ir prevencinės visuomeninės veiklos ryšys visuomenėje ir socialinių objektų atskirai, apibrėžia požymių, užfiksuotų sąvokose „socialinė kontrolė“ ir „nusikalstamumo prevencija“ vieningumą. Šios sąvokos išreiškia bendrus, socialiai valdomus veiklos būdus, istoriškai susiklosčiusias formas ir tikslinį valdymo ir socialinių procesų reguliavimo sistemos kryptingumą. Sąvokų turinys atspindi tuos socialinės veiklos būdus, kurie betarpiškai naikina iš visuomenės gyvenimo būdo svetimus jam reiškinius, visų pirma, šalinant visuomeninės dezorganizacijos elementus.

Nagrinėjant mokslinių kategorijų „socialinė kontrolė“ ir „nusikalstamumo prevencija“ tarpusavio ryšį, būtina turėti omenyje ne tik bendrus jų turiningų charakteristikų bruožus, bet ir skirtumų tarp jų nustatymą. Skirtumai aptinkami kaip ir objektyviam nurodytų sąvokų turinyje, taip ir tame, kokių vaidmenį atlieka kriminologijos moksle.

Todėl, visų pirma reikia atkreipti dėmesį, kad pagal savo objektyvų turinį sąvoka „socialinė kontrolė“ žymiai plačiau už sąvoką „nusikalstamumo prevencija“. Pirma sąvoka apima įvairias socialiai valdomas veiklas ir visuomeninio gyvenimo savireguliacijos būdus. Joje išreikštas objektyvus visuomenės poreikis sureguliuoti ir sutvarkyti visas socialinio organizmo grandis ir jos gyvenimo sferas. Antra sąvoka fiksuoja tik specifinės formos visuomeninės veiklos valdymo ypatybes vienoje sferoje- nusikalstamumo prevencijoje. Nusikalstamumo prevencijos veikla tokiu būdu įeina į platesnę socialinės veiklos sritį- socialinę kontrolę. Todėl „nusikalstamumo prevencija“ fiksuoja tik tos veiklos vienos rūšies požymius, kurios bendri požymiai išreikšti socialinės kontrolės sąvokoje.

Socialinės veiklos požymiai išreikšti skirtingose mokslinėse kategorijose skirtingais aspektais. Socialinė kontrolė apima visą socialinės veiklos įvairovę pagrindiniu požiūriu tik iš jos reguliuojamosios-kontrolinės charakteristikos pusės. Nusikalstamumo prevencija akcentuojama į požymius, atskleidžiančius konkrečių veiklos būdų vietą, vaidmenį ir reikšmę. Jeigu socialinė kontrolė šiose veiklos formose apima tik vieną aspektą- kontrolinį-reguliuojamąjį, tai nusikalstamumo prevencija charakterizuoja juos išsamiai, atskleidžiant vidinį tarpusavio ryšį iš skirtingų pusių, požymių ir savybių. Tokiu būdu, „socialinė kontrolė“ daugiau bendra mokslinė kategorija, turinti metodologinę reikšmę išskiriant sąvoką „prevencinė veikla“.

Pabaigoje būtina pabrėžti, kad viena ir kita sąvoka, kaip mokslinės kategorijos, išreiškia objektyvios tikrovės pažinimo lygį. Vykdydamos gnoseologinę funkciją, šios abi kategorijos leidžia pažinti tuos socialinius veiksmus, santykius ir ryšius, kurie atskleidžia vadovaujančios ir kontroliuojančios- reguliuojamosios visuomeninės veiklos ypatybes, mažinant nusikalstamumą, jį gimdančias priežastis ir sąlygas. Jos padeda tyrinėti kriminogeninius ir antikriminogeninius

reiškinius, teoriniame ir empiriniame lygyje, atskleisti socialinės sistemos, mažinančios nusikalstamumą ypatybes.

Taigi šių sąvokų reikšmė ypač akivaizdi, jeigu atkreipsime dėmesį į tai, kad vis labiau auga visuomenės kontroliuojamojo ir prevencinio tarpusavio ryšio apimtys ir lygis. Dėl šio proceso, kyla reikalavimai, pasireiškiantys tiriant kriminogenines socialinės kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos problemas.

Apibendrinant galima pasakyti, jog šios abi mokslinės kategorijos t.y. “nusikaltimų prevencija” ir “socialinė kontrolė” turi bendrų požymių, bet kartu aptinkami ir kai kurie jų skirtumai. Prie bendrų požymių priskiriami tokie požymiai kaip vieningas tikslas, bendri šią veiklą vykdantys subjektai. Kontrolinė veikla visuomet turi ir socialinį prevencinį charakterį. Taip pat kontrolinė veikla sudaro būtinas sąlygas įgyvendinti efektyvias prevencines priemones, taip pat yra ir daugelis kitų požymių.

Tačiau nežiūrint į tai, jog jos turi tam tikrų panašumų, tačiau neišvengiamai mes aptiksime ir tam tikrus skirtumus. Tai būtent tai, jog sąvoka “socialinė kontrolė” yra žymiai platesnė už nusikaltimų prevenciją. Tokiu būdu socialinė kontrolė daugiau bendra mokslinė kategorija, turinti metodologinę reikšmę išskiriant sąvoką “prevencinė veikla”.

Norint geriau pažinti šį institutą, būtina išsiaiškinti pagrindinius jo bruožus, savybes, kas padės suprasti jo funkcionavimą visuomenėje ir reikšmę.

SOCIALINĖS KONTROLĖS PAGRINDINIAI POŽYMIAI

Socialinė kontrolė- poveikio formos ir būdai, kuriais visuomenė ir socialinės grupės reguliuoja joms priklausančių žmonių elgesį. Tai skatinimai taikomi individams, jeigu jų elgesys atitinka priimtas normas ir standartus, ir baismės- jeigu jis nuo tų normų nukrypsta¹⁰.

Kriminologinėje literatūroje socialinė kontrolė apibrėžiama kaip visuma socialinių normų, institutų ir santykių, nukreiptų užtikrinti asmenų elgesį atitinkantį įstatymų reikalavimus¹¹.

Taigi socialinė kontrolė- tai visuomenės savisaugos ir savireguliacijos mechanizmas, kurio tikslas palaikyti nustatytą visuomenėje normatyvinę tvarką

Sociologijoje socialinės kontrolės sampratos pradininkas buvo T.Tardo, kuris ją suprato kaip visumą būdų, kurių pagalba nusikaltėlis yra sugražinamas į normalų gyvenimą. Pateiktoji samprata greitai išplito ir buvo plėtojama kitų autorių E.Rass, T.Parson. T.Parson socialinę kontrolę suvokė kaip tikslingą poveikį asmeniui, siekiant, kad jo elgesys atitiktų teisės normas. Taigi sutinkant su T.Parson galima pasakyti, kad socialinė kontrolė tai yra būdas, kurio pagalba yra pasipriešinama nusikalstamam elgesiui.

Šiuolaikinė socialinė kontrolė yra daugiakopė ir daugiabriaunė sistema, kurią įgyvendina įvairūs visuomenės institutai. Sociologas Bergeris pavaizdavo socialinės kontrolės sistemas penkių koncentrinį apskritimų pavidalu, kurių centre stovi pats žmogus. Jis išskyrė šias socialinės kontrolės sistemas:¹²

1. teisinė ir valstybinė (politinė) sistema;
2. visuomenės moralės normų ir papročių sistema;
3. profesijos reikalavimų sistema;
4. bendrijų ir neformalių reikalavimų sistema;
5. šeimos ir privataus gyvenimo sistema.

Išorinis apskritimas įprasmina valstybės politinę teisinę sistemą, kurios reikalavimų žmogus turi laikytis. Ši sistema susijusi su formaliai teisiniu žmogaus veiklos ir gyvenimo aspektu, nes žmogus turi paklusti visuomenėje įtvirtintiems įstatymams ir potvarkiams. Kita socialinės kontrolės sistema, daranti spaudimą atskiram individui (šią sistemą simbolizuoja arčiau centro esantis apskritimas),- tai moralė papročiai. Teisinės priemonės čia taikomos tik būtiniausiais atvejais. Čia

¹⁰ Psichologijos žodynas. Vilnius, 1993.

¹¹ Криминология – XX век. Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. Санкт Петербург. 2000, 320с.

¹² В. В. Косьянов, В.Н. Нечипуренко. Социология права. Феникс. 2002, 327- 330с.

veikia visai kiti socialinės kontrolės būdai. Už amoralumą baudžiama darbo praradimu, šiurkštumas reiškia tai, kad individas taps nepageidaujamu grupėse, vertinančiose geras jų manymu manieras. Taigi šiuo socialinės kontrolės lygiu įgyvendinami visuomenės neigiami poveikiai individui yra veiksmingi: jis praranda reputaciją, gerą vardą, pavirsta socialiniu atsiskyrėliu.

Arčiau individo išsidėstę mažesni apskritimai atitinka spaudimą, kurį daro atskiram individui darbas (profesija)- kolegos, viršininkas: bendrijos- daugelio grupių narystės reikalavimai yra labai griežti. Artimiausi ir labiausiai individą veikiantys žmonės tai jo šeima, artimieji, draugai. Būtent šių žmonių nulemti socialiniai saitai yra patys reikšmingiausi. Nepritartimas, panieka ar pašaipa šių artimųjų grupelėje psichologiškai daug labiau paveikia asmenį nei tie patys veiksniai kitose situacijose.

Tokia pateikta socialinės kontrolės samprata apima visas sferas kontrolės, kuri asmens atžvilgiu įgyvendina pradedant jam artimais žmonėmis ir baigiant valstybės institucijomis. Kontrolės funkciją atlieka ir visuomenėje egzistuojančios socialinės normos. Tokios kontrolinės veiklos tikslas- nusikalstamo elgesio prevencija.

Aišku, reikia nepamiršti to, jog socialinė kontrolė ne visada užtikrina nusikaltimų sumažėjimą. Yra daugybė individualių priežasčių dėl ko asmenys pažeidžia teisės normas. Vienas pažeidimas teisės normos gali tapti praktika, kuriai yra ne viešai pritariama ar tiesiog leidžiama visuomenės. Dažniausiai tai atsitinka tais atvejais, kai normos yra per daug griežtos (ar žmonėms atrodo, kad jos tokios yra). Dėl to policijos ar kitų teisėsaugos institucijų griežtai vykdoma veikla teisės pažeidėjo atžvilgiu retai, kada būna efektyvi, nors ir nuolaidžiavimas deviantiniuose santykiuose taipogi neleidžiamas. Iš to galima padaryti dvi išvadas:¹³

1. socialinė kontrolė gali būti efektyvi tik tais atvejais, kai yra laikomasi “aukso vidurio” tarp laisvo pasirinkimo ir atsakomybės už tokį pasirinkimą;
2. socialinės kontrolės savitumas yra tas, kad ji veikia ne dėka prievartos (privertimo), o dėka buvimo visuomeninių vertybių- visuomenės ir socialinių grupių stabilumo.

Kriminologijos moksle socialinės kontrolės samprata įgauna metodologinę reikšmę. Ji leidžia atskleisti istorinį sąlygotumą visuomenės ir valstybės kontrolės funkcijų, kurios parodo tiesioginį poveikį nusikalstamumui, jo sumažėjimą ar augimą. Taipogi neteisinga galvoti, jog prevencija nusikalstamo elgesio tiesiog remiasi socialine kontrole, kuri perima reguliuoti visas sritis valstybinio ir visuomeninio gyvenimo. Socialinės kontrolės ypatumas yra tas, kad ji vykdo savąją kontrolę, turinčią aiškiai nustatytą kryptį. Socialinė kontrolė apima daugybę priemonių ir būdų,

¹³В.В. Косьянов. Социология для юристов. Москва. 2005, 115с.

kuriuos visuomenė naudoja nepaklusniems nariams sutramdyti. Tokiu būdu socialinė kontrolė yra suvokiama kaip visuomenės vykdoma asmens elgesio kontrolė. Tai visuomenės atsakas į deviantinį elgesį, skatinantis tokio elgesio prevenciją. Žmogus laikosi visuomenėje nustatytų elgesio normų, nes žino, jog priešingu atveju gali užsitraukti visuomenės nemalonę. Taigi socialinės kontrolės veikimo pagrindas- socialinės normos. Yra įvairūs tipai socialinių normų:

- tradicijos, papročiai, įprasminantys įprastus elgesio būdus;
- moralės normos, besiremiančios kolektyviniu autoritetu ir paprastai yra racionaliai pagrįstos;
- teisės normos, įtvirtintos įstatymuose ir normatyviniuose teisės aktuose. Jos nustato asmenų teises ir pareigas ir bausmę už šių pareigų nesilaikymą;
- politinės normos, kurios įtvirtina asmenų santykius su valdžios institucijomis, taip pat santykius tarp socialinių grupių ir valstybės;
- religinės normos, palaikomos religijos šalininkų.

Socialinių normų mes laikomės todėl, kad socializacijos procese išmokome šitaip elgtis. Visas socialines normas saugo sankcijos, skatinančios šių normų laikytis ir baudžiančios už nepaklusnumą.

Taigi sankcija- tai bet kuri kitų asmenų reakcija į individo ar grupės elgseną, siekiant, kad ši elgsena atitiktų konkrečią normą. Sankcijos gali būti skirstomos į formalias ir neformalias¹⁴.

Formaliausias sankcijas taiko valdžios institucijos. Neformaliosios sankcijos- tai mažiau organizuotos ir spontaniškesnės reakcijos į nenorą paklusti. Tai asmenų reakcijos, kurių individas susilaukia iš sau artimų žmonių rato.

Tokiu būdu, atsižvelgiant į tai, kokie subjektai įgalioti taikyti sankcijas socialinė kontrolė yra skirstoma į formaliąją ir neformaliąją. Formalioji kontrolė vadiname valstybinių institucijų vykdomą kontrolę- teismų prokuratūros, policijos ir kt. Formalioji socialinė kontrolė yra grindžiama normomis, kurios užfiksuotos rašytiniuose dokumentuose: tai įstatymai, teismo sprendimai ir t.t. Įgyvendinant formaliąją kontrolę svarbią vietą užima ir teisėsaugos institucijų veikla.

Literatūroje teisėsaugos institucijų veikla traktuojama siaurąja ir plačiąja prasme. Siaurąja prasme- tai veikla, nukreipta į atskleidimą ir išaiškinimą nusikalstamų veikų, taip pat pašalinimas pasekmių, kurias sukelia nusikalstama veika t.y. atstatymas padėties, kuri buvo iki nusikalstamos veikos padarymo, o taip pat ir pritaikymas teisės pažeidėjui baudžiamosios atsakomybės. Plačiąja prasme teisėsaugos institucijų veikla apjungia taip pat ir prevenciją nusikalstamų veikų, kuri yra

¹⁴ Anthony Gidens. Sociologija. Kaunas. 2005, 199.

suprantama kaip atskleidimas ir išaiškinimas nusikalstamo elgesio priežasčių taip pat kelio užkirtimas nusikaltimams.¹⁵ Tokiu būdu galime daryti išvadą, jog teisėsaugos institucijos vykdydamos joms pavestas užduotis atlieka kartu ir prevencinę veiklą.

Taigi pvz. padidėjęs nusikaltimų skaičius gatvėse yra siejamas su sumažėjusia kontrole viešosiose vietose. Tai gali būti sumažėjęs policijos pareigūnų patruliavimas gatvėse, kuris automatiškai sumažina kontrolę gatvėse.

Padidėjęs skaičius recidyvinių nusikaltimų yra pasekmė sumažėjusios elgesio kontrolės asmenų, išėjusių iš laisvės atėmimo įstaigų atžvilgiu. Išaugęs nepilnamečių nusikaltimų skaičius yra siejamas su sumažėjusia šeimos kontrole. Tai labai dažnai pasireiškia tais atvejais, kai nusikaltimai įvykdomi vėlai vakare ar naktį t.y. tuo metu, kai vaikai turi būti namuose.

Spaudimas, kurį individas patiria iš sau artimų žmonių- šeimos narių, draugų- nepritarimas, panieka, pašaipa- priklauso formaliam socialinės kontrolės tipui.

Pirminė socialinės kontrolės forma buvo paprotys. Būtent jis senovės visuomenėse apibrėždavo, koks individo elgesys yra leistinas ir koks ne. Vėliau įsivyravus religijai ji atliko svarbiausio socialinio reguliatoriaus vaidmenį. Šiuolaikinėse visuomenėse šį vaidmenį atlieka teisė. Teisė yra veiksmingiausias socialinės kontrolės įgyvendinimo būdas.

Pati socialinė kontrolė gali būti suprantama siaurąja ir plačiąja prasme.

Plačiąja prasme- tai nusistovėjusi poveikio įvairioms socialinėms grupėms ar asmenybei sistema, skirta sunorminti jų elgesį priimtomis taisyklėmis bei kitomis socialinėmis vertybėmis, atspindinčiomis visuomeninius interesus.

Socialinė kontrolė siaurąja prasme apima valstybinio ir visuomeninio kontroliuojančio poveikio asmenybei, ją formuojančioms socialinėms sąlygoms įvairias formas ir metodus.

Taigi socialinė kontrolė yra vykdoma skirtinguose lygiuose- valstybės ir visuomenės vykdoma kontrolė.

Visuomenės poveikis asmeniui sustiprina realizaciją prevencinės socialinės kontrolės funkcijos. Tokiu atveju socialinė kontrolė pajėgi padidinti socialinę reikšmę prevencijos t.y. nustatyti elgesio taisykles, formuoti piliečių įsitikinimą, jog valstybė ir visuomenė netoleruoja deviantinio elgesio. Iš esmės tai ir yra kontrolės funkcija nusikaltimų prevencijoje. Nusikaltimų prevencijos organizavimo procese neišvengiamai galime išvelgti kai kurias savybes socialinės kontrolės.¹⁶

¹⁵ Криминология – XX век. Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. Санкт Петербург. 2000, 321с.

¹⁶ Г. А. Аванесова. Криминология. Москва. 2005, 320-321с.

1. socialinė kontrolė padeda reguliuoti tokius socialinius procesus ir tokiu poveikiu asmenims, kurio dėka efektyvumas prevencijos didėja ir asmenų elgesys atitinka vyraujančias visuomenėje teises ir moralines normas, idėjas, pažiūras, nuomones.
2. socialinė kontrolė daro poveikį asmeniui apibrėžtomis, sureguliuotomis ribomis, kurios atitinka visuomenės reikalavimus ir neleidžia pažeisti moralinių ir teisinių imperatyvų ar apsunkina tokių pažeidimų galimą įvykdymą.
3. socialinė kontrolė yra vienas iš būdų įtraukti platų ratą įgaliotų subjektų, vykdančių nusikaltimų prevenciją. Tai valdžios institucijos ir visuomeninės organizacijos.
4. socialinės kontrolės tolimesnis vystymasis yra būtina prielaida ir kaip būtina sąlyga tolimesnio tobulinimo valstybinio ir visuomeninio poveikio nusikaltimų prevencijos srityje.

Taigi kriminologinė socialinės kontrolės samprata apima daugybę įvairių kontrolės formų ir metodų, kurie įgyvendinami visuomenės ir valstybės konkretaus asmens atžvilgiu. Pagrindinis tikslas tokios kontrolės iš vienos pusės yra skatinti visuomenei naudingus poelgius ir už juos atlyginti, iš kitos pusės- skatinti asmenis susilaikyti nuo visuomenei žalingo ir pavojingo elgesio (nusikalstamo elgesio prevencija). Tokia socialinės kontrolės samprata apibrėžia procesą valstybinio ir socialinio poveikio tiek paties asmens atžvilgiu, tiek jį supančiai aplinkai. Asmuo ir jo mikrosocialinė aplinka tampa objektu socialinės kontrolės. Tokios kontrolės rezultatas-įgyvendinimas visuomeninių lūkesčių ir reikalavimų.¹⁷

Apibendrinant galime pasakyti, kad socialinė kontrolė yra visuomenės vykdoma ant visuomeninio elgesio kontrolė. Tai visuomenės savisaugos mechanizmas. Prevencinė kontrolė tampa svarbiausiu bruožu socialinės kontrolės. Svarbiausia jos funkcija- prevencija nusikaltimų, nukreipta į asmenį, kuriam dėl poveikio atskirų negatyvių faktorių susiformavo ant visuomeniniai bruožai. Svarbiausia tokiu atveju yra visuomenės ir valstybės veikla, nukreipta į nusikaltimų prevenciją.

Socialinės kontrolės institutas yra nagrinėjamas ir kriminologinėse socialinės kontrolės teorijose. Yra keletas tokių teorijų. Šių teorijų autoriai skirtingai suvokia šį mechanizmą tai padės atsakyti į klausimą, kas priverčia asmenis paklusti įstatymams. Panagrinėkime kai kurių autorių požiūrį į šį institutą.

¹⁷ К.Е. Игошев, И.В. Шмаров. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. Москва. 1980, 8-20.

SOCIALINĖS KONTROLĖS TEORIJA, ATSKLEIDŽIANČIA SOCIALINĖS KONTROLĖS ĮVAIRIAPUSIŠKUMĄ

Kalbant apie socialinės kontrolės teorijas galima pasakyti, jog visų jų bendras bruožas yra tas, kad jos teigia, jog visi žmonės yra potencialūs nusikaltėliai. Ir tai yra visai natūralu, jog žmonės nori daryti nusikaltimus. Visi piliečiai retsykais susiduria su pagunda pažeisti įstatymą. Jie tai darytų nuolat, jei visuomenė neturėtų specialių socialinių mechanizmų žmonėms sulaikyti nuo nusikaltimų. Tas mechanizmas ir vadinamas socialine kontrole. Padidėjęs nusikaltimų skaičius visada siejamas su to mechanizmo susilpnėjimu. Taigi specialioms visuomenės priemonėms tenka pagrindinis vaidmuo sulaikant žmones nuo nusikaltimų.

Socialinės kontrolės visada buvo ir dabar yra populiarios. Sužinoję apie naują nusikalstamumo bangą šios teorijos šalininkai sako- “kažką reikia daryti”. Taip teigdami jie turi omenyje visų pirma kriminalinės justicijos ir visuomenės veiklą.

Taigi, galime pasakyti, jog visi jie teigia, kad asmenis nuo nusikaltimų sulaiko specialus visuomenėje egzistuojantis elgesio kontrolės mechanizmas, kuris padeda išaiškinti įstatymo pažeidimus. Šių teorijų dėmesio centre individas, kuris jaučia pagundą padaryti nusikaltimą, ir tos socialinės psichologinės jėgos, kurios jį sulaiko nuo tokio nusikaltimo padarymo.

Skirtingi autoriai savaip traktuoja socialinės kontrolės mechanizmo funkcionavimą, sieja jį su skirtingais visuomenės institutais. Kiekvienas iš jų savaip traktuoja tai, kas sulaiko nusikaltėlį nuo nusikaltimo įvykdymo. Pvz. T.Hirshi išskiria atskirus socialinės kontrolės elementus, tokius kaip tikėjimas, prisirišimas, dalyvavimas ir užimtumas. Būtent, tada, kai šie ryšiai yra pakankami stiprūs, asmuo nesiryžta įvykdyti nusikaltimo. Tokiu būdu yra akcentuojamas didesnis neformaliosios socialinės kontrolės prevencinis poveikis asmeniui. Stigmatizacijos teorija pabrėžia formaliosios socialinės kontrolės reikšmę, kurią įgyvendina atskiros teisėsaugos institucijos. Tačiau nežiūrint į tai, su kuo ji bebūtų sutapatinta, jos tikslas yra vienas- neleisti asmeniui įvykdyti nusikaltimo ir tokiu būdu yra įprasminamas jos prevencinis pobūdis. Dabar pabandykime šias teorijas panagrinėti plačiau.

a) E.Durkheim: socialinė kontrolė ir socialiniai instinktai

Socialinės kontrolės teorijų pradininku laikomas prancūzų sociologas E.Durkheimas. E.Durkheimas teigė, jog žmogaus fiziniai ir psichiniai poreikiai skiriasi savo reguliacija. Fiziniai poreikiai reguliuojasi patys. Pavyzdžiui žmogui sočiai pavalgus alkis praeina savaime. Taigi žmogus negali suvartoti daug daugiau, negu jam reikia, nes kūnas pats priešinasi maisto pertekliui. Tačiau visiškai skirtingai yra su socialiniais poreikiais- turtas, garbė. Jie patys savaime negali niekaip susireguliuoti. Tokie dalykai turi būti sureguliuoti visuomenės pastangų dėka. Tik visuomenė gali sureguliuoti, kad šie poreikiai nebūtų per stiprūs. Absoliuti laisvė, kuri suteikiama individui didžiausias pavojus pačiam žmogui.

Nusikaltimais E.Durkheimo nuomone, tai vienas iš daugelio įmanomų žmogaus reakcijų į anomalijos sąlygas. Nereguliuojami ir nevaldomi žmogaus jausmai vienais atvejais gali būti nukreipti į patį žmogų- kitais- prieš save patį.

Taigi E.Durkheimas nusikalstamumo kontrolės priežastis grindė socialinės kontrolės nepakankamumu. Socialinės kontrolės neefektyvumas- anomija, o nusikaltimas viena iš anomijos formų.

Jis surinko nemažai duomenų, įrodančių, kokią didelę reikšmę žmogui, jo elgesiui turi santykiai su socialinėmis institucijomis. Jis įrodė, jog kuo glaudžiau žmogus yra susijęs su socialinių institucijų (šeimos, religinės bendruomenės, darbo kolektyvo) veikla tuo pastoviau jis laikosi tų institucijų socialinių normų, ir atitinkamai – tuo mažesnė tikimybė, kad jis tas normas pažeis-padarys nusikaltimą. Socialiniai, emociniai ir kiti ryšiai, kurie sieja jį su minėtomis institucijomis, tarsi palaiko žmogų padeda jam laikytis socialinių normų.¹⁸ Taigi E.Durkheimas socialinės kontrolės prevencinį pobūdį siejo su atskirais visuomeniniais institutais, kurie yra svarbiausias faktorius sulaikant asmenį nuo nusikalstamų kėslių.

b) T.Hirshi ir jo pagrindinės idėjos

T.Hirshi bandė rasti atsakymą į klausimą, kodėl socialinė kontrolė apskritai turi poveikį. Jo nuomone, kad ir kokia efektyvi socialinė kontrolė bebūtų, bet žmogus nebūtinai gali jai paklusti. Žmonės nuolat bando išsilaisvinti iš socialinės kontrolės poveikio. Tai jo nuomone yra visiškai suprantamas dalykas, nes socialinė kontrolė paprasčiausiai trukdo žmogui daryti tai, ką jis norėtų.

¹⁸ J.Bluvšteinas ir kt. Kriminologija. Vilnius. 1994, 68.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tuos atvejus, kai žmogus įvairiomis priemonėmis bando išsilaisvinti iš socialinės kontrolės. Tai natūrali jo reakcija į bet kokią apribojimą. Taip pat ne mažiau įdomūs ir tie tvejai, kai žmogus paklūsta socialinei kontrolei, nesiekia nuo jos išsilaisvinti.

T.Hirshi bando atsakyti, koks yra žmogus, kuris paklūsta socialinei kontrolei, toli gražu ne dėl bausmės baimės, į kurią tiek daug vilčių dėjo įstatymų leidėjas. Iš tikrųjų žmogus paklūsta socialinės kontrolės reikalavimams visai dėl kitų priežasčių. T.Hirshi išskyrė keturias tokias priežastis.¹⁹

1.Prisirišimas. Tai prisirišimas prie žmonių, kurie mums yra ypač svarbūs. Tai gali būti šeimos nariai, draugai. Nenoras įskaudinti mums artimus žmones, sukelti jiems didelių išgyvenimų, verčia elgtis taip, kaip reikalauja visuomenė. Teisės pažeidimas pagal T.Hirshi- tai veiksmas, prieštaraujantis mums svarbių žmonių norams ir viltims. Neturėjimas pastovių socialinių ryšių su artimais žmonėmis sąlygoja nukrypimą nuo teisės normų reikalavimų.

Toks “prisirišimas prie mums svarbių žmonių nuomonės” susiformuoja dar vaikystėje. T.Hirshi teigia, kad galutinai jis susiformuoja iki aštuonerių metų. Jei iki to laiko nepavyksta vaikui suformuoti šio pojūčio, tai nepavyksta ir vėliau. Tokia vidinės socialinės kontrolės stoka tampa stabiliu asmenybės bruožu. Toks žmogus yra “nepriklausomas” nuo socialinės kontrolės.

2.Dalyvavimas. Tai individo gaištamasis laikas ir eikvojama energija, siekiant visuomenei priimtinių tikslų: išsilavinimo reputacijos. Visuomenė paprastai individui teikia daug būdų kaip jis gali dalyvauti jos gyvenime, būti įtrauktas į kokią nors jo veiklą. Visuomenės narys kaupia turtą, rūpinasi reputacija ir t.t. Tai yra normalaus gyvenimo dalis. Mes nenorėtume to, ką sukaupėme staiga prarasti.

Taigi mes ne tiek trokštame būti sąžiningi, kiek bijome, kad būdami nesąžiningi galime daug netekti.

T.Hirshi lygina du žmones, kurie padarė vienodą nedidelį nusižengimą. Vienas iš jų nedidelio miestelio meras, kitas- to paties miestelio elgeta. Nors ir vienam ir kitam paskirta vienoda bausmė- kelioms savaitėms atimta laisvė, tačiau miestelio meras nubaustas daug griežčiau. Jis praranda viską: savo reputaciją, postą, politinės karjeros perspektyvą. Taigi jis praranda viską, ką kaupė visą gyvenimą. O tuo tarpu elgeta praranda tik tai, kas buvo parašyta nuosprendyje- keletą savaičių laisvės.

¹⁹ Larry. J.Siegel. Criminology. California. 2002, 156-157

Taigi mero “dalyvavimas” pasireiškia daug labiau. Jis kur kas labiau priklausomas nuo socialinės kontrolės negu elgeta. Taigi tai reiškia, jog nusikaltimus daro tie, kuriems nėra ko prarasti.

3.Užimtumas. Nusikaltimų nedaro tie žmonės, kurie paprasčiausiai tam neturi laiko. Čia turima omenyje, kad žmonės užsiima darbais kuriuos leidžia įstatymas. Blogiausias dalykas yra nieko neveikimas. Visuomenei naudingais ir apskritai gerais dalykais užsiėmęs žmogus kuria gėrį pačiame savyje. Tai stiprina jo ryšį su socialine kontrole ir paklusimą jai.

4.Aktyvus tikėjimas visuomenės vertybėmis. Dažnai manoma, kad žmonėms, kurie daro nusikaltimus svarbios kitokios vertybės, negu tiems, kurie jų nedaro.

T.Hirshi įrodo, jog tai yra netiesa. Nusikaltimus daro ne tie, kam svarbios kitokios, negu visuomenei vertybės, bet tie, kas nors pripažįsta šias vertybes, bet pripažįsta pasyviai. Kuo asmuo aktyviau prisideda ginant šias vertybes, tuo mažesnė tikimybė, jog padarys nusikaltimą.

c) G.Sykes ir D.Matza- sąžinės neutralizavimo mechanizmai

G.Sykes ir D.Matza tirdami nusikaltėlių paaiškinimus kaip ir kodėl ji padarė konkretų nusikaltimą, parodė, kad atsakymai į minėtus klausimus visada būna daug maž vienodi. Juos gana dažnai pateikdavo skirtingų visuomenės sluoksnių atstovai.

Iš to G.Sykes ir D.Matza padarė išvadą, kad visų visuomenės narių doroviniai įsitikinimai yra maždaug vienodi ir visi smerkia nusikaltimus. Tik taip buvo galima paaiškinti, kodėl visi taiko socialinės kontrolės neutralizavimo mechanizmus.

G.Sykes ir D.Matza, be to, nustatė, kad sąžinės neutralizavimo mechanizmai ne tik sudaro galimybę padaryti vieną nusikaltimą, bet ir apskritai pereiti prie nusikalstamo gyvenimo stiliaus, tai yra bendravimo su žmonėmis, kurie daro nusikaltimus, perimti jų požiūrį į nusikaltimus ir kriminalinę justiciją.

Jie apibendrina daugybę nusikaltimo padarymą pateisinančių samprotavimų, kuriais remiantis buvo suformuluotos penkios sąžinės neutralizavimo technikos teorijos.²⁰

²⁰ Viliam E.Thorton, Lydia Voight, Wiliam G. Doerner. Delinquences and Justice. New York. 1987, 146-148.

1. atsakomybės neigimas

Iš esmės tai yra tuomet, kai žmogus darydamas nusikaltimą, vertina save kaip aplinkybių auką. Teigia, kad jo elgesys nuo jo tuo momentu nepriklauso. Neigti savo asmeninę atsakomybę už savo veiksmus galima keliais būdais:

- paauglys gali tvirtinti, kad jis nusižengė tokiomis aplinkybėmis, kurios nuo jo valios nepriklausė ir kurių jis negalėjo kontroliuoti (blogų draugų ar blogų tėvų poveikis, skurdas, lemtinga situacija). Nusikaltimo galima išvengti, jei prisiimama atsakomybė už savo veiksmus ir poelgius²¹.
- paauglys gali taip pat sumažinti atsakomybę už savo veiksmus, tvirtindamas, kad jis “nežinojo” ką darė, nes buvo labai susijaudinęs ar apsvaigęs nuo alkoholio, kad buvo nepakaltinamumo stadijoje (pvz., prievartautojas gali sakyti, kad jis niekada nebūtų taip pasielgęs, jeigu nebūtų buvęs girtas);
- tvirtinant, kad neteisėti veiksmai ar poelgiai buvo neišvengiami (pvz., pareigūnas, padaręs teisės pažeidimą, gali tvirtinti, kad jo nelegalūs veiksmai yra “normali” komercinė veikla, kuri neišvengiama dėl aštrios konkurencinės kovos).

2. žalos neigimas

Žmogus mano, kad iš tikrųjų nuo jo veiksmų niekas nenukenčia. Asmuo savo elgesį laiko nusikalstamu tik tuomet, kai kyla didelės pasekmės. Pavyzdžiui, teisės pažeidėjas gali tvirtinti, kad asmenys turintys daug pinigų, gali “sau leisti šiokią tokią praradimą” arba jei jie apsidraudę, tai draudimo kompanija vis tiek jiems atlygins bent dalį žalos. Vienas nusikaltėlis prisipažino, kad jis kol buvo mažas, tai vogdavo iš bet kurio asmens, o kai tapo profesionalus vagis – jis pasirinkdavo kaip aukas tik turtingus žmones, kadangi jie beveik nepajaus trūkumo²². Taigi iš tiesų nusikaltėliai dažnai vertina savo nusikalstamą elgesį atsižvelgdami į tai, ar jie padarė kam nors akivaizdžių nuostolių, ar ne. Padaryta žala ar nuostoliai gali būti labai įvairiai suprantami. Dažnai stengiamasi žalą sumenkinti, pavyzdžiui, teigia, kad automobilio jie nepavogė, o tik trumpam, kai jo niekas nenaudojo, pasiskolino išvykai. Asmuo netgi gali tvirtinti, kad žala yra tokia menka, kad nėra prasmės apie ją kalbėti. Tačiau teisės pažeidėjai dažniausiai kalba tik apie fizinę ir materialinę žalą. Tačiau yra aišku, kad nusikaltimas gali sukelti ir kitokias pasekmes, pavyzdžiui, nerimą, baimę, depresiją.

²¹ John E. Conklin. Criminology. Third edition. 1989, 232.

²² Žr. ten pat, 234.

Nusižengę asmenys dažnai puola kitus, t.y. tuos, kurie juos kaltina ir smerkia. Taip jiems daug lengviau sumenkinti padarytą žalą arba visai “nepastebėti” savo poelgių pavojingumo. Kai kuriais atvejais žmogus gali kritikuoti jį smerkiančius asmenis todėl, kad jie pastebi tik blogus, o visai neįvertina teigiamų jo veiklos aspektų. Pavyzdžiui, smerkiama prostitutė gali tvirtinti, kad ji “sustiprina” kai kurias šeimas, kadangi suteikia palankią progą išlieti savo aistras tiems, kurie turi seksualinių problemų šeimoje. Be to, prostitutė gali teigti, kad ji padeda sumažinti seksualinių nusikaltimų skaičių, nes užtikrina “priimtina” seksualinės energijos iškrovą tokiems vyrams, kurie kitu atveju (jei prostitučių nebūtų) galbūt imtų naudoti prievartą.

3. aukos neigimas

Žmogus nors ir pripažindamas savo atsakomybę už kam nors padarytą žalą, tvirtina, kad šiuo atveju padaryta žala nėra blogis, kad žmogus, kuriam daroma žala pats prisiprašė, arba jis toks niekšas, kad jei kiti jo nenubaudė, tai kažkas vis tiek turėjo tai padaryti. Pavyzdžiui, kai kurie asmenys pabrėžia, kad jų veiksmai yra pelnytas bei teisingas atpildas, nes pati auka norėjo juos apgauti, elgėsi nedorai ir pan. Taigi nusikaltėliai save laiko teisybės ieškotojais, o auką – niekšu ir piktadariu. Pasak jų, pasiturinčio asmens apvogimas nėra nusikaltimas, tai tik atpildas jam, kadangi “jis pats vagis”. Homoseksualisto ar kitų žmonių užpuolimas, kurie “užsitarnavo”, paaiškinama tuo, kad patys tai išprovokavo²³. Kaltės priskyrimas aukai neretai sukelia moralinį pasiteisinimą, o tai rodo, kad įvairūs neutralizacijos mechanizmai gali funkcionuoti ne tik atskirai, bet ir kartu, dėl to efektyviai apribojamas tiek išorinis, tiek ir vidinis nepageidautinų poelgių slopinimas. Kai kurių autorių nuomone, teisės pažeidėjai gali savo pačių ketinimus ar savybes (pvz., godumą, kerštingumą ir pan.) nesąmoningai priskirti kitiems žmonėms. J. M. Antoniano nuomone, šį projekcijos mechanizmą labai dažnai panaudoja žmogžudžiai, kurie aplinkiniams priskiria neegzistuojančias priešiškas mintis, agresyvumą ir pan., nors šios savybės yra tipiškos patiems žmogžudžiams. Toks priskyrimas leidžia teisės pažeidėjui interpretuoti savo veiksmus kaip išprovokuotus ar gynybinio pobūdžio. Teisės pažeidėjai bet kokiomis priemonėmis ir būdais stengiasi pagrįsti savo nusikalstamus veiksmus, jų būtinumą, neišvengiamumą ar nekenksmingumą.

4. smerkiančiųjų pasmerkimas

Teigia, kad kitų žmonių elgesys, kuris skatina nusikaltėlių nusikalsti turi būti smerktinas, o ne tas nusikaltėlis, kuris padaro nusikaltimą. Policijos žiaurumas ir korupcija skatina nusikalsti, pažeisti

²³ В.Фокс. Ведение в криминологию. Москва, 1980, 152с.

įstatymus. Žmogus mažina savo atsakomybę. Teigia, kad už jo padarytą teisės pažeidimą galbūt užtektų jį pabarti, o ne sodinti jį į kalėjimą. Jis teigia, kad visi kiti daro didesnius nusikaltimus. Jis pripažįsta savo tam tikrą kaltę, tačiau akcentuoja tai, jog platesniame kontekste ši kaltė yra santykinai maža, todėl ją galima atleisti arba tiesiog nekreipti į ją dėmesio. Teisindamas save, jis gali teigti, kad reikia atsižvelgti į visus jo gerus ir blogus poelgius. Jis gali pripažinti, kad iš tikrųjų yra padaręs blogų darbų, tačiau bendras visų jo darbų ir poelgių balansas yra neabejotinai teigiamas (žmogus, padaręs pakankamai gerų darbų, gali sau atlikti neteisėtus ar amoralius veiksmus).

5. *teisinimasis svarbesniais įsipareigojimais*

Tai pasireiškia tuomet, kai paaugliai, atlikdami veiksmus, pirmenybę teikia savos grupės normoms. Nebūtina, kad paauglys atmestų visuotinai pripažintas elgesio taisykles ar normas, nors jis joms ir nepaklūsta. Spręsdamas dilemą, kas svarbiau – daugumos interesai ar asmeniniai įsipareigojimai bei draugystė, jis pasirenka pastaruosius (“aš negalėjau nepadėti draugui” ir pan.). Kartais žmogus padaro nusikaltimus, kad išvengtų sau sunkesnių pasekmių, pvz., pavagia ką nors, kad atiduotų bankui paskolą ir pan. Teigiama, kad žmogus, kurį užpuolė jo paties namuose turi teisę ir moralinę pareigą gintis nuo užpuoliko – kaip daro moterys. Jei žmogus tokiu atveju negina savęs, tai yra tikras bailys ir tuomet užpuoliko veiksmai yra tarsi teisėti.

G. Sykes ir D. Matza teigia, kad nusikaltėlio vertybių sistema ne visada prieštarauja vyraujančiai socialinei tvarkai. Tačiau priklausomai nuo aplinkybių nusikaltėlis gali keisti savo elgesio normas, kurias jis pats pripažįsta ir tai leidžia jam padaryti tokius veiksmus, kurių visuomenė nepripažįsta. Tam, kad išvengti vieno ar kitų nusikalstamo pobūdžio veiksmų suvokimo, nusikaltėlis teigia, kad daugelis jo nusikalstamų veiksmų iš esmės nėra nusikalstami. Tokį savo elgesį pateisina argumentais, kurie jam atrodo įtikinami²⁴.

Taip pat yra ir kiti galimi neutralizacijos būdai. Pavyzdžiui, žmogus, kuris naudoja “būtinąją gintį” gali tvirtinti, kad taip pasielgti reikalavo aplinkybės. Tai skiriasi nuo atsakomybės neigimo tuo, kad pažeidėjas prisiima atsakomybę už neteisėtą veiksmą teigdamas, kad tai buvo būtina ir neišvengiama. Maisto vogimas tam, kad pamaitinti alkanus vaikus, gali būti pateisinamas, nes tai buvo būtina ir pan.

²⁴ Žr. ten pat, 152c.

d) Stigmatizacijos teorija

XXa. pradžioje buvo viena populiariausių. Jos pradininku laikomas Lemertas. Galima sakyti, kad pagrindiniai klausimai paskatinę šios teorijos atsiradimą buvo “Kodėl tokie patys veiksmai, vienu atveju, buvo pripažinti nusikaltimais, kai kitu atveju tokio pripažinimo nesulaukė?” “Kodėl vieni asmenys už tokį pat elgesį buvo pripažinti nusikaltėliais, o kiti ne?”

Į nusikaltėlių buvo pažiūrėta ne kaip į asmenį padariusį vienokią ar kitokią veiką, bet kaip į asmenį kuriam teisinė sistema, visuomenė suteikė specifinę žymę, statusą. Šiuo požiūriu yra svarbiausia ne pats objektyvus elgesys, o jo įvertinimas. Tai ypač buvo aktualu tada, kai atliktais tyrimais buvo nustatyta, kad dauguma visuomenės narių yra padarę nusikaltimus, bet tik dalis iš jų buvo įvertinti kaip nusikaltėliai.

Daliai asmenų yra priskiriamas tam tikras vaidmuo, savybės. Aplinkiniai į tokį asmenį ima reaguoti, kaip į objektyviai turintį šias savybes (dažnai pagal tam tikrą stereotipą).

Net ir neatitinkantis šio išankstinio vertinimo elgesys yra vertinamas negatyviai, todėl, kad “pažymėtasis” asmuo jį atlikdamas iš esmės nuvilia aplinkinių lūkesčius, savotiškai rodo jų neteisumą, menkina jų savęs vertinimą, kas žinoma yra nemalonu. Toks vertinimas pateisinamas tuo, kad laikoma, jog asmuo tik apsimetinėja, nori juos suklaidinti. Kartais tokia negatyvi reakcija į pozityvų elgesį būna netgi stipresnė už negatyvią reakciją į objektyviai negatyvų elgesį, nes pastaruoju atveju asmuo tarytum kompensuoja savo blogą elgesį tuo, kad jis tik pateisino į jį sudėtus lūkesčius, kad nieko iš jo daugiau ir nebuvo tikėtasi, tuo pačiu aplinkiniai tik sustiprina pasitikėjimą savimi, pakelia savęs vertinimą.

Ilgą laiką asmuo būdamas tokioje psichiškai įtemptoje padėtyje, praranda bet kokią interesą elgtis prosocialiai ir pasirenka psichologiškai lengvesnį kelią- elgtis taip kaip iš jo yra tikimasi t.y. nusikalstamai.

Kitas veiksnys, skatinantis asmenį elgtis taip kaip iš jo yra tikimasi t.y. nusikalstamai yra tas, kad tokiu vertinimu aplinka tarp savęs ir asmens sukuria tam tikrus barjerus, taiko jam tam tikrus apribojimus (tiek formalius, tiek neformalius). Dėl šio barjero, apribojimų asmuo praranda tam tikrus savo socialinius ryšius, galimybes patenkinti savo poreikius. Siekdamas šiuos praradimus kompensuoti, asmuo yra priverstas ieškoti alternatyvios aplinkos, o tokia alternatyva dažniausiai būna taip pat tam tikri “atstumtųjų”- nusikalstami sluoksniai. Dažnai pilnavertiškam įsijungimui į šią aplinką nepakanka vien tik to, kad asmuo “nusikaltėliu” yra laikomas “socialiojoje” aplinkoje, šį savo statusą asmuo turi patvirtinti konkrečiais savo veiksmais- nusikaltimais.

Taigi asmuo yra vertinamas kaip nusikaltėlis už mažareikšmius, atsitiktinius nusižengimus, o ypač jaunas jaunas socialine prasme dar tik besiformuojantis asmuo patiria ne tik negatyvias psichologines pasekmes, bet kartu ir realias socialines netektis, o tai apriboja jo galimybę realizuoti save socialiai priimtinais būdais ir jam telieka alternatyva realizuoti save nelegalioje sferoje.

Tokiu būdu apibendrintai galime pasakyti, jog nusikalstamas elgesys sąlygoja asmens socialinę kontrolę, bet socialinė kontrolė sąlygoja individo neteisėtą elgesį. Tačiau bet kuriuo atveju socialinė kontrolė turi būti preventyvi priemonė, o ne neteisėto elgesio priežastimi.

Apibendrinant nagrinėtų autorių mintis galima pasakyti, jog visi jie išreiškia skirtingą požiūrį į socialinę kontrolę. E.Durkheimas pabrėžė socialinės kontrolės svarbą reguliuojant žmonių santykius. Jo nuomone visuomenėje šio mechanizmo funkcionavimas yra būtinas, nes nereguliuojami žmonių socialiniai poreikiai tampa pavojingais tiek pačiam asmeniui, tiek aplinkiniams. Taigi socialinė kontrolė- tai priemonė reguliuoti žmonių tarpusavio santykius ir tokiu būdu, skatinanti neteisėto elgesio prevenciją.

T.Hirshi teigė, jog esama keturių ryšių, kurie sieja žmones su visuomene bei įstatymams paklūstančia elgsena: prisirišimas, įsipareigojimas, tikėjimas ir išitraukimas. Kai šie elementai pakankamai stiprūs, jie padeda palaikyti socialinę kontrolę ir paklusimą įstatymams, nes daro žmones “nelaisvus” laužyti taisykles. Taigi šių keturių veiksnių egzistavimas sulaiko asmenį nuo nusikalstamų kėslių.

Stigmatizacijos teorija sutapatino socialinę kontrolę su teisėsaugos institucijų veikla- teismai, prokuratūra, kalėjimai. Šios institucijos įgyvendina kontrolę asmens atžvilgiu, taikydamos jam sankcijas. Tačiau šių institucijų veikla nėra preventyvi priemonė, o paskata asmeniui išitraukti į nusikalstamą gyvenimo būdą.

Neutralizacijos teorijos autoriai G.Sykes ir D.Matza parodė, kaip žmogus reaguoja į socialinę kontrolę, kokius išbando pasiteisinus tam, kad išsilaisvinti iš kontrolės priespaudos. Tačiau visoms joms bendra tai, jog į socialinę kontrolę žiūrima kaip į priemonę, galinčią sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų įvykdymo ir tokiu būdu ji tampa preventyvi priemonė asmeniui, skatinanti neteisėto elgesio prevenciją.

Norint išsiaiškinti, koks yra poveikis socialinės kontrolės nusikaltėliui praktikoje visų pirma reikia panagrinėti, kokį asmenį galime laikyti nusikaltėliu, kokie jo skiriamieji požymiai. Tai yra svarbu nustatant nusikaltėlio socialinės kontrolės galimybes ir jos reikšmę šiai asmenybei. Taip pat ne mažiau svarbu nustatyti kaip formuojasi ši asmenybė, ar jos vystymuisi turi reikšmės socialinė kontrolė.

SOCIALINĖS KONTROLĖS POVEIKIO NUSIKALTĖLIO ASMENYBEI REIKŠMĖ

Nagrinėti nusikaltėlio asmenybę ir jos socialinės kontrolės galimybes yra svarbu. Visų pirma, tai tampriai susiję su asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga, kadangi pati valstybė tai garantuoja. Lemiančiu pasirinktos temos aktualumą, reikėtų paminėti tą aspektą, jog patį nusikalstamą elgesį reikėtų nagrinėti ne tik, kad jį pažaboti bet ir kad suprasti jo priežastis – t.y. tinkamai vykdyti nusikaltėlio asmenybės socialinę kontrolę ir tokiu būdu vykdyti nusikalstamo elgesio prevenciją.

Nusikalstamumą moksliai tirti būtina, nes nusikalstamumas – tai socialinis reiškinys, kurio neigiamus padarinius patiria labai didelė visuomenės dalis. Dėl nusikaltimų žmonės netenka gyvybės, sveikatos, garbės, turto, pasitikėjimo asmens ir visuomenės saugumu, socialiniu teisingumu. Nusikalstamumas dezorganizuoja visuomenę, taigi stabdo socialinį progresą, trukdo patenkinti materialinius ir dvasinius žmonių poreikius, neigiamai veikia moralę. Kovai su nusikalstamumu skiriama labai daug finansinių, materialinių bei darbo resursų, tačiau nepaisant to, reikšmingų rezultatų (panaikinti nusikalstamumą ar bent jau ženkliai jį sumažinti) dar niekam nepavyko. Taip yra ir dėl to, kad trūksta patikimų žinių apie nusikalstamumo kilmę; jo dėsningumus; procesus bei reiškinius, sukeliančius nusikalstamumą; apie nusikaltimus darančius asmenis bei priemones, galinčias sulaikyti žmones nuo nusikalstamo elgesio.

Kriminologijos kaip savarankiško mokslo atsiradimą žymia dalimi sąlygojo nusikaltimų prevencijos teorinių pagrindų būtinumas. Visuotinai pripažįstama, kad nusikaltimų prevencija yra viena pagrindinių (ir, ko gero, efektyviausia) visuomenės tvarkos palaikymo formų. Būtent mokslinė analizė ir padeda išsiaiškinti tinkamiausias ir efektyviausias nusikaltimų prevencijos priemones, padeda sėkmingai jas pritaikyti praktikoje.

Galima teigti, jog nusikalstamumo ir jo prevencijos problemų mokslinės analizės aktualumas pasireiškia tuo, jog iš šios analizės gauti duomenys bei išvados yra reikšmingi baudžiamųjų įstatymų kūrimui bei jų pritaikymui praktikoje.

Išeinant iš pozicijos – kad visi žmonės yra potencialūs nusikaltėliai, kadangi nusikalstamas veikas daro tie, kurie neturi tamprų ryšių su teisinėmis institucijomis ar kitais žmonėmis. Kitaip sakant, asmenys, kurie turi silpnus ryšius su socialinės kontrolės institucijomis.

Didžiausioji dalis ypatingai paauglystės metu daro teisės pažeidimus – nedidelės vagystės, chuliganinis elgesys, smūgių sudavimas. Suaugusieji į komandiruotę važiuoja ir tvarko asmeninius

reikalus. Taigi ir suaugusiųjų elgesys dažnai neatitinka reikalavimų. Tačiau tokio elgesio neišvengiame. Daugelis tų veikų lieka paslapyje. Dažnai padarę vieną nusikalstamą veiką, daugiau nebenusikalsta. Visuomenė iki tam tikro lygio toleruoja žmogaus nusikalstamą elgesį. Tačiau ateina laikas, kai nebetoleruoja – žmogus peržengia ribas ir jo veika atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²⁵ aprašytus požymius. Tokiu atveju asmens atžvilgiu yra įgyvendinama kontrolė t.y. jam pritaikoma sankcija, kuri yra vienas iš socialinės kontrolės elementų.

Todėl tokiu atveju mes neišvengiamai susiduriame su nusikaltėlio asmenybės sąvoka. Kuria pabandytume toliau aptarti. Kalbant apskritai apie žmogaus asmenybę, būtina pasakyti, jog terminas “asmenybė”- tai visuma žmogui būdingų savybių ir ypatybių, charakterizuojančių jį kaip socialią, niekam netapatingą individualybę, kurios vienokių ar kitokių poelgių pagrįstumą sąlygoja įvairūs faktoriai: psichika, pojūčiai, fizinė būklė, auklėjimo ir gyvenimo sąlygos ir kt. Visuomeniniuose santykiuose ji pasižymi įvairių ypatybių ir savybių visuma, kuri iš vienos pusės individualizuoja individą, bet kartu ir priskiriančių jį konkrečiai socialinei grupei, tipui ar apskritai įvardinančių visuomeniniu. Būtent dėl šios priežasties analizuoti asmenybę izoliuotai neįmanoma, nes ji atsiskleidžia tik bendraudama, kontaktuodama ir sąveikaudama su kitais.

Žmonių asmenybės nėra lygiavertės, kadangi aktyviai ar pasyviai dalyvaujanti individai visuomeniniame gyvenime įneša ir skirtingus indėlius. Palaikydami ryšius su kitais visuomenės nariais jie atveria savo mąstymą, atskleidžia pasaulėžiūrą, vertybinę orientaciją, tokiu būdu parodydami save kaip niekam netapatingą socialinę būtybę.

Žmogaus elgesio pobūdį, vienokius jo veiksmus, esant konkrečiom, kartais netikėtoms situacijoms įtakoja jo sąmonė ir valia. Kiekvienu atveju žmogus iš savo pozicijų įvertina jį supančioje aplinkoje vykstančius procesus ir savo apsisprendimu pasirenka veiklos variantą. Tokiame jo elgesyje išryškėja požiūris į įvairias gyvenimo sritis: šeimą, darbą, mokslą. Asmuo, siekdamas įgyvendinti savo sumanymą, veikia tikslingai ir kryptingai, tačiau toks jo interesų tenkinimo būdas yra sąlygotas tam tikrų aplinkybių ir konkrečių gyvenimo situacijų.

Taigi atsižvelgiant į tai kokių: teisėtų ar neteisėtų tikslų siekia asmuo ir kokiais būdais, nusizengdamas įstatymams ar ne- jis tikisi ir ketina juos įgyvendinti, nusikaltėlio asmenybę galima atriboti nuo žmogaus, kuris individualius poreikius realizuoja netrikdydamas visuomeninės tvarkos ir gerbdamas kitų visuomenės narių interesus.

Kaip matome asmenybė- tai sudėtinga ir daugiareikšmė sąvoka, todėl ji yra daugelio mokslų tyrimo objektas, tai psichologijos, baudžiamosios teisės, kriminologijos ir kitų mokslų. Žmogaus

²⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000. Nr. 89.

asmenybė formuojasi bendraujant su kitais žmonėmis t.y. žmogų supančioje aplinkoje. Tokiu būdu galime teigti, kad žmogaus asmenybė- tai visuomeninių santykių dalyvio, socialinių ir psichinių, bruožų sistema, kuri atspindi asmens ryšius ir sąveiką su jį supančia socialine aplinka.²⁶

Apie nusikaltėlius, nusikaltimo priežastis ir kovos su jais būdais yra kalbama jau senokai. Tai problema, kuri aktuali kiekvienam visuomenės nariui. Turbūt sunku būtų rasti tokį žmogų, kuris negalėtų tapti nusikaltimo auka, ar priešingai- nesusidurtų su pagunda padaryti nusikaltimą. Žmonių elgesys tipiškomis situacijomis gali būti skirtingas- kiekvienas žmogus turi realią galimybę tarp draudžiamo ir leistino.

Susidūrus su asmeniu, padariusiu nusikalstamą veiką dažnai kyla klausimas, kodėl jis taip pasielgė? Galbūt jis iš esmės kuo nors skiriasi nuo asmenų, nepadariusių nusikaltimų? Taigi visų pirma turime atsakyti į klausimą, ar sakydami “nusikaltėlio asmenybė” mes turime omenyje kiekvieną žmogų, padariusį nusikalstamą veiką, ar tik tokį, kurio padaryta nusikalstama veika atspindi tam tikrus specifinius bruožus, kurių neturi bet kuris kitas visuomenės narys.

Pačią asmenybės sampratą sudaro dvi koncepcijos- teisinė sąvoka: “nusikaltėlis” ir socialinė-psichologinė “asmenybė”. Norint atsakyti į kriminologijoje iškeltus klausimus reikia panagrinti socialine-teisine prasme sąvoką “nusikaltėlis”. Šios sąvokos sampratos panašumus ir skirtumus baudžiamojoje teisėje ir kriminologijoje.

Visi autoriai pripažįsta, jog esminis bet kurio nusikaltėlio asmenybės požymis- nusikaltimo padarymas. Asmuo įvykdęs nusikalstamą veiką baudžiamojoje teisėje vadinamas nusikaltimo subjektu. Baudžiamojoje teisėje nusikaltėliu vadinamas fizinis asmuo, sulaukęs nustatyto amžiaus ir pakaltinamas. Taigi toks asmuo baudžiamojoje teisėje yra laikomas nusikaltimo subjektu. Sąvoka nusikaltimo subjektas pagal minimalių požymių kiekį leidžia atskirti asmenis, kuriems gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė ir kurių elgesį baudžiamosios justicijos sistema gali įvertinti kaip nusikaltimą. Tačiau tokia samprata apibrėžia tik aiškias baudžiamosios atsakomybės ribas, bet nepateikia jokie atsakymo, kodėl asmuo įvykdė nusikalstamą veiką ir kuo jis skiriasi nuo kitų asmenų. Toks požiūris grindžiamas tuo, jog pats nusikaltimo padarymo faktas yra būtinas ir pakankamas įrodymas, jog nusikaltimą padariusio žmogaus asmenybė kokybiškai skiriasi nuo baudžiamojo įstatymo besilaikančio žmogaus asmenybės.

Daugelio kriminologų nuomone sąvokos “nusikaltimo subjektas” ir “nusikaltėlio asmenybė” iš esmės sutampa, jos skiriasi tik tuo, jog sąvoka “nusikaltėlio asmenybė” detaliau atspindi nusikaltimą padariusį asmenį. Kriminologinė sąvoka “nusikaltėlio asmenybė” apima žymiai daugiau

²⁶ Личность преступника. М.: 1975, 12с.

kriminogeniškai reikšmingų asmens savybių, jo bruožų tam, kad būtų galima paaiškinti, kodėl asmuo pažeidė teisės normų reikalavimus. Taigi kriminologine prasme nusikaltėlio asmenybė detaliau atspindi nusikaltimą padariusį asmenį, jo asmenybės socialinį vaidmenį ir ryšius, vertybinę orientaciją ir t.t. Baudžiamosios teisės prasme sąvoka “nusikaltėlis” reiškia tik faktą, jog konkretus asmuo padarė tam tikrą nusikaltimą. Tokia baudžiamosios teisės samprata neapima kitų nusikaltėlio ypatybių, bruožų nors jie ir susiję su padarytu nusikaltimu, nes tai paprasčiausiai išeina už nusikaltimo sudėties tyrimo ribų.

Tokiu būdu galime teigti, jog kriminologinės sąvokos “nusikaltėlio asmenybė” ir baudžiamosios teisės sąvokos “nusikaltimo subjektas” skirtumas yra tas, kad kriminologijoje “nusikaltėlio asmenybės” sąvoka apima tas sritis, kurios nėra nustatytos jokiam baudžiamajame įstatyme (socialinė aplinka, vertybinė orientacija). Toks požiūris grindžiamas tuo, jog pats nusikaltimo padarymo faktas yra būtinas ir pakankamas įrodymas, jog nusikaltimą padariusio žmogaus asmenybė kokybiškai skiriasi nuo baudžiamojo įstatymo besilaikančio žmogaus asmenybės.

Tačiau tai panašu į užburto ratą – pirmiausia teigiama, kad visiems be išimties nusikaltėliams būdingos išskirtinės savybės, stimuliuojančios nusikalstamą elgesį, o paskui įrodinėjama, jog šios savybės tikrai egzistuoja, nes be jų neva nebūtų nusikalstamo elgesio. Aišku, kad užburto rato negalima laikyti nagrinėjamo teiginio pagrįstumo argumentu, juolab, kai yra daug faktų, paneigiančių šį postulata. Antai nėra pagrindo manyti, kad dėl kiekvieno kriminalizacijos akto kai kurie žmonės automatiškai įgyja specifinių nusikaltėlio asmenybės bruožų, o dėl kiekvieno dekriminalizacijos akto šie bruožai automatiškai išnyksta.

Mėginimai sukurti visa apimančią nusikaltėlio asmenybės sampratą sukelia daugybę neišsprendžiamų prieštaravimų. Tai ypač akivaizdu, kai nagrinėjamos materialios nusikaltimų sudėties, kur greta veikos (veikimo arba neveikimo) įstatymas numato tam tikrus veikimo ar neveikimo padarinius. Ypač paplitusi tokios rūšies veika – kai vairuotojas pažeidžia eismo saugumo taisykles. Baudžiamojon atsakomybėn pagal šį straipsnį vairuotojas gali būti patraukiamas tik tada, kai atsiranda tam tikrų jo veikimo ar neveikimo padarinių - žymi materialinė žala, žmonių kūno sužalojimas arba žuvimas. Beveik kiekvienas (taip pat ir nežymus) eismo saugumo taisyklių pažeidimas gali sukelti įstatymo numatytų padarinių; antra vertus, ir šiurkščiausi pažeidimai, palankiai susiklosčius aplinkybėms, tokių padarinių gali neturėti. Dažnai, tiriant kelių eismo

įvykius, sukėlusius itin sunkius padarinius, tenka ilgai aiškintis, ar buvo pažeistos taisyklės, ir jeigu buvo, ar egzistuoja tiesioginis priežastinis šio pažeidimo ir įvykio padarinių ryšys.²⁷

Nelogiška manyti, kad nežymiai pažeidusio kelių eismo taisyklės ir tuo sukėlusio itin sunkius, nors ir visiškai nepageidautus, padarinius vairuotojo asmenybė turi specifinių nusikaltėlio asmenybės bruožų, o nuolat šiurkščiai kelių eismo taisyklės pažeidinėjančio, bet įstatymo numatytų padarinių atsitiktinai išvengiančio vairuotojo asmenybė jų neturi. Taigi nusikaltėlio asmenybės požymių turi ir įstatymiškai nepripažinti asmenys, pavyzdžiui padarę nusikaltimus, kurie liko neišaiškinti t.y. latentiniai nusikaltimai.

Taip pat kriminologijos literatūroje sutinkama ir priešinga nuomonė, kuri teigia, jog apie nusikaltėlio asmenybę kriminologijoje galime kalbėti tik tada, kai asmuo yra pripažintas kaltu dėl konkretaus nusikaltimo padarymo ir nuteistas kriminaline bausme. Tačiau, jei šis asmuo nepadarė nusikaltimo jis bus laikomas tik kriminogenine asmenybe.

Vertinat nusikalstamą elgesį apskritai, galima teigti, kad jis yra normalaus žmogaus gyvenimo antipodė. Šiuo atveju gyvenimo būdas vertinamas kaip elgsenos kategorija. Turint omeny būtent nusikalstamą gyvenimo būdą, būtina atsižvelgti, kad jo nuveikimas yra kartu ir nusikalstamo elgesio nuveikimas.²⁸

„Nusikaltėlio asmenybės“ sąvoka, neturėdama realaus turinio, panaši į viduramžiais naudotą universalią „pasirinkimo laisvės“ sąvoką. Teiginiai „Asmuo padarė nusikaltimą, nes toks buvo jo laisvas pasirinkimas“ ir „Asmuo padarė nusikaltimą, nes jam yra būdingi nusikaltėlio asmenybės bruožai“ neturi principinio skirtumo.

Manoma, kad „nusikaltėlio asmenybės“ sąvoka prasminga tik tada, kai konkrečios asmenybės bruožų reikšmė nusikalstamos veikos genezėje gali būti objektyviai atskleidžiama. Tada, kai asmens savybės nulemia nusikalstamą veiką ar bent jau turi didelės reikšmės jai formuojantis, galima kalbėti apie „nusikaltėlio asmenybę“.

Toks požiūris turi didelę praktinę reikšmę. Teisėsaugos darbuotojai praktikai kiekvieną nusikaltėlį dažnai suvokia kaip asmenį, kuris visiškai skiriasi nuo žmonių, kurie laikosi įstatymų. Taip atsiranda neteisinga nuomonė, kad bendraujant su nusikaltėliais būtina elgtis ypač šiurkščiai, nes tik su sąžiningais ir tyrais žmonėmis galima elgtis žmoniškai. Manant, kad visi nusikaltėliai vienodi, dažnai imama neigti bausmės diferencijavimo būtinybę. Juk jeigu visi nusikaltėliai vienodi, nėra prasmės individualizuoti ir jiems skiriamas bausmes.

²⁷ J. Bluvšteinas ir kt. Kriminologija. Vilnius. 1994, 80.

²⁸ С. И Абельцов. Личность преступника и проблемы криминального насилия. Москва. 2000, 37с.

Irodinėjimas, kad prieš mus „nusikaltėlio asmenybė“, o ne „nusikaltimo subjektas“ turi būti grindžiamas dviem požymiais.

Pirmasis požymis - tai kaltininko elgesys prieš nusikaltimą. Nustatę, kad kaltininkas dar prieš padarydamas nusikaltimą nuolat šiurkščiai pažeidinėjo moralės ir teisės normas, galėtume teigti, kad nusikaltimas nėra nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių poveikio padarinys, bet logiška viso ankstesnio neigiamo asmenybės vystymosi rezultatas. Didelė dalis kriminologų teigia, kad nusikalstamo elgesio priežastys slypi tų santykių sferoje, kurie vaikystėje susiklostė tarp subjekto ir jo tėvų. Tokio elgesio motyvai pradeda formotis nuo pirmų jo socializavimosi etapų²⁹. Tai galime apžvelgti sekančiu pavyzdžiu, kaip suprasti “B” elgesį, kuriam 46 m., 6 kartus teistas už vagystes, pripažintas pavojingu recidyvistu, beveik visą gyvenimą praleidusio įkalinimo įstaigose. Tai suprasti mums geriau padės ne baudžiamųjų bylų medžiaga, bet jo paties pasakojimas: „mūsų šeimoje buvo penki vaikai. Tėvas buvo darbininkas, sunkiai dirbdavo, mums vaikams neturėjo laiko. Ar jis mane mylėjo? Jeigu mylėtų aš nebūčiau pasirinkęs tokio gyvenimo kelio. Apie motiną nieko ypatingo papasakoti negaliu; aš jos neklausiau, tuo labiau, kad jinai nuolat sirgo, kokia liga nežinau. Aš baigiau tik 4 klases. Pabėgdavau iš namų, kad rasti, ko nors pavalgyti, ypatingai mes su draugais vogdavom vaisius. Ne, namuose buvo ką valgyti, bet ne to, ko aš norėjau. Vagiliauti pradėjau anksti, buvau kišenvagis“. Šis pasakojimas parodo, kad žmogaus pasirenkamą nusikalstamą gyvenimo būdą lėmė susiklostę santykiai jo šeimoje. Tai buvo šeimos, kurioje ne tik trūko materialinio gėrio, bet ir trūko šiltų žmogiškųjų santykių, rūpesčio vaikui³⁰.

Taigi žmogus yra visuomeninių santykių sistemos dalis, todėl asmenybės (taip pat ir nusikaltėlio) formavimasis yra ilgas, susidedantis iš kelių etapų procesas: turint įtakos atitinkamiems visuomeniniams santykiams randasi vis naujos asmenybės savybės, lemiančios asmenybės formavimąsi. Tokiu būdu nusikaltėlio asmenybės bruožai formuojasi pačios asmenybės veiklos procese.

Asmuo gyvendamas visuomenėje, bendrauja su kitais žmonėmis, sukuria sąlygas savo egzistavimui ir sukuria pats save. Gyvendamas visuomenėje turi laikytis nustatytų visiems privalomų normų. Asmenybės tapimas visuomeniniu žmogumi- tai prisitaikymas gyventi visuomenėje kitaip vadinamas socializacija. Šio proceso esmė- mokymasis visuomenėje egzistuojančios kultūros. Kaip rodo šis pavyzdys didelį vaidmenį žmogaus socializacijoje vaidina šeima. Tai pirmas žingsnis žmogaus socializacijos procese, kada vaikas dar nesąmoningai įsisavina

²⁹ Ю. М. Антонян Об истоках формирования личности преступника.// Личность преступника и вопросы исполнения и перевоспитания осужденных: сборник научных трудов. Москва. 1990, 3с.

³⁰ Ю. М. Антонян, М. И. Еншиев, В. Е. Эминов. Психология преступника и расследования преступлений. Москва. 1996, 14с.

teisingo elgesio normas, tipines suaugusiųjų reakcijas į vienokias ar kitokias problemas. Kaip iliustruoja ir šis pateiktas pavyzdys, suaugęs žmogus dažnai savo elgesyje fiksuoja tai, kas buvo užfiksuota psichikoje vaikystėje. Todėl tokiu atveju galime sakyti, kad nusikaltimas apibendrinančia prasme yra tęsinys piminės socializacijos, bet kitose formose.³¹

Taigi šeima yra neabejotinai reikšminga tiek vidinės, tiek išorinės kontrolės atžvilgiu. Socializacija kaip jau buvo minėta anksčiau yra būdas, kurio pagalba įsisavinamos visuomenėje priimtos socialinės normos. Todėl tėvų atliekama socializacija vaikų atžvilgiu yra neabejotinai svarbus faktorius, turintis prevencinį poveikį, formuojantis nusikaltėlio asmenybei. Tokiu būdu pirminė socializacija gali sumažinti tikimybę, jog asmuo pažeis teisės normas, jei:³²

- Tėvai vaikams yra aiškiai apibrėžę ateities lūkesčius;
- Yra glaudūs ir emocionalūs santykiai tarp tėvų ir vaikų;
- Tėvai kontroliuoja savo vaikus t.y. sureaguoja į bet kurį jų nepaklusnį elgesį.

Tokiu būdu tėvų kontrolė, įgyvendinama vaikų atžvilgiu leidžia užkirsti kelią neteisėtam vaikų elgesiui. Kaip matyti iš šio pavyzdžio nusikaltėliai yra labiau linkę sakyti, kad jų santykiai su tėvais buvo šalti, tėvų jie nelaikė autoritetais. Toks santykių šaltumas sumažina socialinės kontrolės galimybes, o tai sąlygoja asmenų nusikalstamą elgesį. Taigi šeima yra svarbus socialinės kontrolės institutas ir jo reikšmė, formuojantis nusikaltėlio asmenybei yra neabejotinai didelė. Todėl norint padidinti socialinės kontrolės prevencinę reikšmę nusikaltėlio asmenybei reikia didelį dėmesį skirti šeimai bei tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams spręsti.

Antrasis požymis – tai asmenybės savybių ir nusikalstamo elgesio mechanizmo situacinio momento santykis. Jei asmuo aktyviai „kuria“ sau kriminogeninę situaciją arba jei tokia būseną jau tapo nuolatinė (pvz., nuolatinis lėšų trūkumas dėl asmens nenoro dirbti), tai galima spręsti, kad nusikalstamos elgsenos ištakos yra jo paties asmenybės ypatybės.

Kaip matyti nusikaltėlio asmenybės bruožus galime skirti į *pirminius*, kurie susiformuoja prieš pradedant nusikalstamą veiklą ir *paskesnius*, besiformuojančius dėl nusikalstamo gyvenimo būdo. Pastarieji galutinai prikausto žmogų prie tokios gyvensenos.

Nusikaltėlio asmenybės sąvokos turinio nagrinėjimas teisiniu aspektu padeda nubrėžti buvimo nusikaltėliu laiko ribas. Po bausmės atlikimo baudžiamąja teisine prasme ir kriminologine prasme žmogus jau nėra laikomas nusikaltėliu. Tačiau tai dar nereiškia, kad kriminologija moksliniais tikslais negali tirti tokių asmenų. Jie tiriama kaip keliantys tam tikrą pavojų visuomenei. Šiuo atveju reikia pažymėti, kad kriminologijos mokslas tiria asmenis, keliančius potencialų pavojų

³¹ Криминология. Под редакцией В.Н. Кудрявцева и Эминова. Москва. 1997, 94с.

³² John. E.Conklin.Criminology. 2004, 186-187.

visuomenei. Tai tam tikro asocialaus elgesio socialinės, moralinės orientacijos asmenys (prostitutės, narkomanai).³³

Daroma išvada, kad kriminologijos mokslas tiria ne tik tuos, kurie jau tapo nusikaltėliais, bet ir tuos, kurie dar gali jais tapti pakartotinai.

Kriminologinė sąvoka “nusikaltėlio asmenybė” apima ne tik teisinę, bet socialinę-psichologinę pusę.

Didelę įtaką asmens poelgiams daro jo socialinė branda, socialinė aplinka, viešpataujantys socialiniai santykiai. Žmogaus poelgius įtakoja ne tik biologinis, bet ir socialinis pradas. Konkretaus žmogaus asmenybėje mes nesurasime tam tikros specifinės deformacijos, kuri “užkoduota” būtinai įtakoti nusikaltimų padarymą. Šiuo metu kriminologijoje vyrauja požiūris, jog asmuo negimsta nusikaltėliu, o juo tampa dėl tam tikrų neigiamų jo asmenybės formavimosi sąlygų.³⁴

A.Sacharovas pateikia tokią nusikaltėlio asmenybės sampratą. “Nusikaltėlio asmenybė- tai visuma socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, ryšių bei santykių, charakterizuojančių baudžiamojo įstatymo pažeidimu kaltą asmenį kartu su ne asmeninėmis sąlygomis bei aplinkybėmis, įtakančiomis jo antvisuomeninį elgesį”.

Pavojingumas visuomenei- tai svarbiausias nusikaltėlio asmenybės bruožas. Tai yra savotiška statistinė nusikaltėlio asmenybės charakteristika.

S.M.Inšakov atskleidamas nusikaltėlio asmenybės sampratą išskiria kriminogeninius asmenybės bruožus.

Asmenybės bruožai- tai ilgą laiką esančios charakteristikos arba žmogaus elgsena įvairiose gyvenimo situacijose- iš jų galima spręsti apie asmenų kriminogeniškumą. Žmogaus asmenybės analizė (jo įsitikinimai, žinios, sugebėjimai, įpročiai) leidžia daryti išvadą apie įmanomą asmens nusikalstamą elgesį ateityje.³⁵

Nusikaltėlio asmenybė yra kintanti sistema. Ji formuojasi įvairiose socialinėse pozicijose (šeimoje, mokykloje, darbe buityje). Išoriniai aplinkos veiksniai iš dalies veikia asmens elgesį: asmuo pats gali pasirinkti elgesio būdą. Asmens pasirenkamas elgesio variantas priklauso nuo asmens nuovokos apie vertybes ir turimos patirties. Tačiau nusikalstamas elgesys negali susiformuoti vien tik dėl išorinių priežasčių, nes tokiu atveju kiekvienas asmuo, patekęs į tam tikrą gyvenimo situaciją priverstas būtų nusikalsti. Tokiu atveju, jei asmenų elgesys priklausytų tik nuo išorinių aplinkybių, tai negalima būtų bausti asmenų už veiką, kuri nepriklausė nuo jų valios.

³³ Криминология. Под ред. В.Н. Кудрявцева и Эминова. Москва. 1997, 83-84с.

³⁴ Ю. М. Антонян. Криминология. Москва, 2004, 78-79с.

³⁵ С.М. Иншаков. Криминология.М.: 2000, 41с.

Baudžiamajame kodekse yra numatyta, jog asmuo atsako už veiką, kurią jis suvokė. Taigi jis pats pasirinko tokį elgesio variantą, jei pasirinkimo laisvės nėra, tokiu atveju apie nusikaltimą negali būti nė kalbos.

Literatūroje nerasime vieningo nusikaltėlio asmenybės apibrėžimo.

Nusikaltėlio asmenybė- tai visuma socialinių bruožų susiformavusių bendraujant su kitais žmonėmis.

Nusikaltėlio asmenybė- socialinių ir psichinių bruožų, atspindinčių jos pavojingumą visuomenei, kurie sąlygoja nusikaltimo padarymą visuma.

Nusikaltėlio asmenybė- tai socialinių-demografinių, socialinių-psichologinių, dorovinių ir teisinių požymių, savybių, santykių charakterizuojančių asmenį, padariusį nusikalstamą elgesį visuma.

Tad apibendrintai galime pasakyti, jog apie nusikaltėlio asmenybę galime kalbėti tik tada, kai asmuo padaro nusikaltimą t.y. tada, kai jis tampa nusikaltimo subjektu baudžiamąja teisine prasme. Todėl visiems nusikaltėliams būdingi bruožai- jų padaromos veikos prieštaraujančios įstatymams ir pavojingumas visuomenei. Nusikaltimo padarymo faktas nusikaltėlį apibūdina kaip antvisuomeninę asmenybę, kadangi nusikaltėlio ir nekaltos asmens asmenybės skiriasi. Nusikaltimui padaryti turi įtakos antvisuomeniniai požūriai į visuomenines vertybes- dėl to iškyla pavojus visuomenei. Todėl, apibrėždami nusikaltėlio asmenybę, galime konstatuoti, kad ji yra ir viena iš nusikalstamos veiklos priežasčių bei tokios veiklos galutinis produktas ir šiam procesui nemažai reikšmės turi socialinė kontrolė.

Pažymėtina, kad mūsų laikais socialinė kontrolė ypatingą reikšmę turi viešosios tvarkos palaikymo sferoje. Čia ypatingą vietą užima vykdomosios valdžios organai (išorinė socialinė kontrolė), kurie pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas privalo užtikrinti žmonių teisių bei laisvių, teisėtvarkos, viešosios tvarkos ir rimties apsaugą.

Žvelgiant į taikomų išorinės socialinės kontrolės priemonių bei metodų praktiką – būtina konstatuoti, jog šių dienų viešosios tvarkos užtikrinimo efektyvumas netenkina teisinės valstybės koncepcijos. Antai, remiantis oficialiais Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinių ataskaitų duomenimis, per 2005 m. 6 mėnesius šalyje užregistruota 47 371 nusikalstama veika.

Per 2004 m. 6 mėnesius buvo užregistruotos 46 596 nusikalstamos veikos. Šiais metais per 6 mėnesius nusikalstamų veikų skaičiaus augimas sudaro 1,7 proc. Lyginant su atitinkamu 2004 m. laikotarpiu, 2005 metais bendrą nusikalstamų veikų augimą daugiausia lėmė sunkių ir labai sunkių nusikaltimų augimas (23,4 proc.), kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimų augimas (27,3 proc.) bei tyčinių nesunkių nusikaltimų augimas, sąlygotas vagysčių iš transporto priemonių

(17,4 proc.), netikrų mokėjimo instrumentų gaminimo (43,2 proc.), turto sunaikinimo ar sugadinimo atvejų (53,8 proc.), sukčiavimų (16,2 proc.), viešosios tvarkos pažeidimų (11,9 proc.) skaičiaus augimu.³⁶

Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad čia pateikti faktai neatspindi tikrosios padėties, nes neatsižvelgta į administracinių teisės pažeidimų latentškumą, kuri paliginus su nusikalstamumu yra žymiai didesnė. Todėl pateikta teisės pažeidimų statistika daugiau atspindi teisėsaugos struktūrų darbo apimties rodiklius, nei tikrą teisės pažeidimų mastą. Dėl to nurodyti faktoriai nurodo į esminį nagrinėjamos problematikos aktualumą. Kalbant šiame kontekste pastebėtina, jog Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 “Dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos” (Žin., 2002, Nr.113-5029) patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje įtvirtintas siekis sukurti gerovės valstybę, kurią apibendrintai nusako žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika.

Kuriant saugią visuomenę, svarbi vieta skirta viešojo saugumo politikos formavimui ir įgyvendinimui. Viešojo saugumo sektoriaus vizija grindžiama Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 patvirtinta Valstybės ilgalaikės raidos strategija, kurioje yra išskiriami ilgalaikiai valstybės raidos prioritetai, tarp jų – saugi visuomenė.

Atsižvelgiant į Valstybės ilgalaikės raidos strategijos nustatytus siekius, Viešojo saugumo plėtros strategija paremta šia vizija: „Bus sukurta tokia viešojo saugumo sistema, kad valstybės institucijos, atsakingos už visuomenės saugumą ir (ar) viešosios tvarkos užtikrinimą, spręsdamos gyventojų problemas ir teikdamos jiems kokybiškas paslaugas, tikslingai, efektyviai ir racionaliai panaudodamos mokesčių mokėtojų lėšas, garantuos viešąjį saugumą“³⁷

Nustatyta pasiekti, kad 2010 metais daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų jaustųsi saugūs. Šio viešojo saugumo sektoriaus plėtros tikslo bus siekiama įgyvendinant šiuos prioritetus (prioritetų tvarka):

1. Sukurti bendradarbiavimo su visuomene ir kitais socialiniais partneriais sistemą, kuri skatintų visuomenę aktyviau dalyvauti viešojo saugumo užtikrinimo srityje.
2. Stiprinti kovą su organizuotu nusikalstamumu, korupcija ir terorizmu.
3. Modernizuoti viešojo saugumo institucijas bei jų veiklą.

³⁶ <http://viesoji.policija.lt/ept/>

³⁷ Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymu Nr.1V-250. <<<http://www.vrm.lt/index.php?id=542>>>

Išorinė socialinė kontrolė padeda palaikyti visuomenėje stabilumą. Jei nebūtų teisėsaugos institucijų išivyrautų chaosas ir dezorganizacija. Tokiu būdu viešosios tvarkos palaikymas atlieka bendrosios prevencijos funkciją.

Taigi neformali socialinė kontrolė turi ypatingą reikšmę, siekiant asmeniui sėkmingos pirminės socializacijos, kuomet vaikas įsisavina teisingus elgesio variantus. Tėvų atliekama kontrolė vaikų atžvilgiu padeda užkirsti kelią neteisėtam elgesiui. Prevencinis pobūdis socialinės kontrolės pasireiškia dar formuojantis nusikaltėlio asmenybei. Tai leidžia daryti išvadą, jog norint padidinti socialinės kontrolės prevencinę reikšmę nusikaltėlio asmenybei reikia didelį dėmesį skirti šeimai.

Formalioji valstybės institucijų atliekama kontrolė yra svarbi užtikrinant viešąją tvarką visuomenėje, nes be jos nėra įsivaizduojamas visuomeninis gyvenimas. Teisėsaugos institucijų sistemos funkcionavimas užtikrina atsakomybės neišvengiamumo principą, ko pasekoje išauga atskleidžiamų nusikaltimų skaičius. Tai tampa sąlyga sulaikyti daugelį potencialių nusikaltėlių nuo nusikalstamų ketinimų. Čia tinka lotyniška patarlė “Exemplā docent”, t.y. pavyzdys moko. Tokiu būdu teisėsaugos institucijos įgyvendina bendrąją prevenciją. Toliau pabandykime plačiau panagrinėti vieną iš galimų formaliosios socialinės kontrolės formų- probacijos institutą, koks jos prevencinis pobūdis nusikaltėlio asmenybei.

PROBACIJA- KAIP NUSIKALTĖLIO SOCIALINĖ KONTROLĖ

Baudžiamoji atsakomybė yra valstybės baudžiamųjų teisinių priemonių visuma, taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui. Kaltininkui padarius nusikaltimą valstybei atsiranda teisė taikyti jam baudžiamąsias teises priemones- tiek išpėjamasias, prevencines (kardomoji priemonė, turto areštas ir pan.), tiek sudarančias baudžiamosios atsakomybės turinį. Tokiu būdu valstybė įgyvendina kontrolę teisės pažeidėjo atžvilgiu.

Baudžiamųjų teisinių priemonių turinio ir jų paskirties samprata padeda nustatyti baudžiamosios atsakomybės ribas, galimybę bei tikslumą atleisti kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31str. nuostata įtvirtina pagrindinį baudžiamosios teisės principą: asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Ši nuostata reiškia, kad nusikaltimą padariusiam asmeniui baudžiamąsias teises priemones galima taikyti tik teismui pripažinus jo kaltę. Taigi teisminis asmens kaltės pripažinimas yra takoskyra atribojanti išpėjamųjų, prevencinių priemonių taikymą nuo priemonių sudarančių baudžiamosios atsakomybės turinį taikymo.

Nors nusikaltimą padariusiam asmeniui pareiga atsakyti įstatymų nustatyta tvarka kyla nuo nusikaltimo padarymo momento, tačiau jau bylos ikiteisminio tyrimo institucijos Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka, rinkdamos įrodymus apie padarytą nusikaltimą ir jį padariusį asmenį, jau taiko kaltininkui jo procesinę padėtį atitinkančias išpėjamasias, asmens laisvę ar turto disponavimo teisę varžančias priemones, pvz.: kardomąją priemonę- turto areštą. Šioje procesinėje stadijoje įstatymo nustatyta tvarka gali būti pažeidžiamos jo asmeninės teisės: atliekama krata, vykdomas telefoninių pokalbių pasiklausymas, pašto korespondencijos kontrolė ir pan. Tačiau taikomos išpėjamosios- prevencinės priemonės neužtraukia asmeniui jokių teisinių pasekmių.

Jeigu asmeniui baudžiamoji byla nutraukiama ar jis išteisinamas, paskirtos išpėjamosios priemonės panaikinamos ir asmuo įstatymo numatytais atvejais ir tvarka turi teisę reikalauti kompensuoti turėtus nuostolius.

Asmuo patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn priimant apkaltinamąjį teismo nuosprendį. Nuosprendyje atsiskleidžia baudžiamosios atsakomybės turinys, kuris valstybės vardu taikomas nuteistajam.

Baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro asmens elgesio pasmerkimas valstybės vardu, priimant apkaltinamąjį teismo nuosprendį, baudsmės paskyrimas, teistumas.

Dėl to valstybės pastangos vien bausmių griežtumu mažinti nusikalstamumą neduoda norimų rezultatų, nes griežtinant bausmes daromas poveikis vien tik nusikaltimo subjektui, siekiant įbauginti jį atsakomybės dydžiu. Iki tam tikro laipsnio bausmės griežtumas žmogaus elgesio pasirinkimui turi poveikį, tačiau viršijant tam tikrą ribą, atgrasymo nuo daromo nusikaltimo pozityvus poveikis didėja taip mažai, kad tokios bausmės rezultatas turi atvirkštinį poveikį. Be to kalbant apie laisvės atėmimo bausmes, reikia atsižvelgti į tai, kiek valstybei kainuoja kalinio išlaikymas, grįžusio kalinio adaptacija visuomenėje. Kiekvienu nusikaltimu yra padaroma žala visuomenei, žmogui, pažeidžiamos jo konstitucinės teisės ir laisvės. Tačiau nusikaltimu padaryta žala turi būti nors kažkiek tolygi tai žalai, kurią valstybė patiria, tiriant padarytą nusikaltimą ir vykdant bausmę nusikaltimą padariusiam asmeniui. Protingas derinimas griežtos bausmės ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės vykdymo atidėjimo su baudžiamojo teisinio, auklėjimo priemonių paskyrimu bei tikslingos prevencinės priemonės duoda geresnių rezultatų. Nusikaltimus gimdo ne per mažos atsakomybės už nusikaltimą baimė, ne nusikaltimų recidyvas, nes jis yra tik priežasčių pasekmė, o objektyvios sąlygos visuomenėje: skurdas, nedarbas, nepakankama vaikų priežiūra ir neužimtumas, nesugebėjimas surasti vietos iš esmės naujai besiformuojančiuose visuomeniniuose santykiuose, šiam valstybės periodui būdingi turtiniai kontrastai ir pan.

Tačiau strateginė teisingumo vykdymo sistemos pertvarkymo politikos kryptis turi būti ne bausmių įstatymuose griežtinimas, bet nepadariusiems itin sunkių ar sunkių nusikaltimų asmenims baudžiamosios atsakomybės humanizavimas, tikslingai, mažinant jų represinį pobūdį bei nuosekliai didinant resocializacijos ir adaptacijos visuomenėje teikiamas galimybes, o ypač būtina plėtoti ir stiprinti palyginti naują Lietuvoje probacijos institutą.

Lotynų kalbos žodis *probo* reiškia mėginti, bandyti³⁸ žodis *probus* reiškia doras. Teisinėje terminologijoje probacijos sąvoka reiškia tokią valstybės numatomų teisinių priemonių visumą nusikaltimą ar nusižengimą padariusiam asmeniui, kai jis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės arba jam taikomas bausmės vykdymo atidėjimas ar skiriamos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės ir tuo pačiu yra nustatomi turį auklėjamąją reikšmę įpareigojimai. Probacijos esmė glūdi skiriamų priverčiamųjų auklėjamojo pobūdžio priemonių turinyje ir jų vykdymo kontrolėje, kurią turi užtikrinti specialiai tam skirtos įtaigos. Vystant probacijos institutą, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytos įvairios auklėjamojo pobūdžio priemonės: tam tikrų švietimo kursų, specialaus parengimo lankymas, tam tikrų elgesio suvaržymų tam tikram laikui

³⁸ Kazimieras Kuzavinis. Lotynų- lietuvių kalbų žodynas. Vilnius, 1996.

nustatymas ir pan. Tobulinant probacijos institutą Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose atsižvelgta į Europos Tarybos rekomendacijas:

- Siekiant mažinti recidyvinio nusikalstamumo augimą, bausmė be pagalbos ir ir auklėjimo nėra efektyvi. Jei iš tikrųjų norima užkirsti kelią nusikalstamumui turi būti įvairesnių bausmių, jų atlikimo būdų;
- Tik auklėjimas, netaikant papildomų įpareigojimų nėra efektyvus;
- Efektyviausia perauklėjimo sistema yra tinkamas auklėjimo ir bausmės derinys.

Jungtinių tautų organizacijos Vaiko teisių konvencijos 40 straipsnyje aptariamos įvairios probacijos priemonės: globa, speciali priežiūra, mokomosios programos, kitos alternatyvos institucijų priežiūrai, užtikrinančios, kad vaikas tinkamai įvertins aplinkybes ir padarytą nusikaltimą. Visos šios priemonės yra alternatyvos įkalinimui ir saugo nepilnametį nuo recidyvisto kelio.

Vakarų Europos ir JAV teisėje asmenų probacijos klausimams yra skiriamas didelis dėmesys. Šio šalys turi sukaupę didelę šio darbo patirtį.

Anglijos baudžiamoji teisė probaciją leidžia taikyti 17 metų ir vyresniems asmenims, atsižvelgiant į socialinę, psichologinę jų charakteristiką, padaryto nusikaltimo pobūdį ir kitas bylos aplinkybes. Paskyrus probacines priemones paprastai yra ribojamos vienokio ar kitokios asmenų teisės: nustatoma gyvenamoji vieta, priverstinis gydymas, parengiamoji centro lankymo programa ir pan. Probacija gali būti skiriama nuo 6 mėnesių iki 3 metų. Jos priežiūrą vykdo speciali institucija. Šiuo metu Anglijoje probacijos instituto taikymas evoliucionuoja. Teismas vis dažniau ją taiko sunkesnius nusikaltimus padariusiems asmenims, o jos trukmė nuolat mažėja.

Panašiai reglamentuojama probacijos praktika ir JAV. Tačiau čia lygtinis nuteisimas ir probacija akcentuojama ne tiek kiek bausmė, o labiau kaip baudžiamojo teisinio poveikio priemonė. Šiuo metu JAV nuteistųjų skaičių, kuriems taikoma probacija viršija 70 proc. Specialistų nuomone, tiek Anglijoje, tiek JAV probacijos taikymą pirmiausia skatino kalėjimų stygius ir bausmės vykdymo ekonomiškumas. Probacijos sąlygomis priverčiamųjų priemonių taikymo vykdymas valstybei kainuoja bent dešimt kartų pigiau, nei laisvės atėmimo bausmės vykdymas kalėjimuose.

Probacija paprastai netaikoma asmenims padariusiems sunkius nusikaltimus, nusikaltimų recidyvą. Asmuo, kuriam taikoma probacija privalo sąžiningai laikytis nustatytų teismo

įpareigojimų ir sąlygų. Nuteistojo priežiūrą ir elgesį stebi specialiai paskirti probacijos darbuotojai.

Atsižvelgiant į nacionalinės teisės ypatumus, probacijos taikymo plotmė ir ypatybės daugelyje šalių yra skirtinga, tačiau jos tikslas vienas- jeigu asmenį galima paveikti be laisvės atėmimo bausmės reikia taikyti pirmiausia kitas bausmes, jas derinant su priverčiamosiomis auklėjamojo pobūdžio priemonėmis.³⁹

Tokiu būdu probacijos institutas turi daug didesnę prevencinę poveikį nusikaltėlio asmenybei, nei jam taikoma represinė prievartos bausmė- laisvės atėmimas. Tokiu būdu asmeniui tarsi suteikiamas šansas pasitaisyti. Jis nėra atitraukiamas nuo visuomeninio gyvenimo. Tam tikrų įpareigojimų paskyrimas asmeniui ir institucijų atliekama priežiūra asmens priežiūra yra socialinės kontrolės įgyvendinimas nusikaltėlio atžvilgiu, siekiant jį pataisyti. Pagrindinis probacijos bruožas yra tas, jog nusikaltėlis atlieka bausmę neizoliuotas nuo savo gyvenamosios aplinkos. Jos vykdymo metu atliekama nuteistojo asmens priežiūra- socialinių- pedagoginių priemonių taikymas, tai ir yra kontrolės įgyvendinimas nusikaltėlio atžvilgiu. Tokiu būdu probacija tampa efektyvia prevencine priemone. Ir kas svarbiausia, ji yra daug humaniškesnė priemonė, nes asmeniui suteikiama galimybė pasilikti visuomenėje, išvengiant daugelio žmogaus izoliavimo neigiamų aspektų.

Taip pat dar viena iš galimų socialinės kontrolės prevencinių krypčių yra asmens savikontrolės mechanizmo stiprinimas. Savikontrolė yra sudėtinis elementas socialinės kontrolės ir efektinga prevencijos priemonė. Toliau pabandykime paanalizuoti kaip veikia savikontrolės mechanizmas, ar jis turi prevencinę poveikį nusikaltėliui.

³⁹ R.K Urbaitis. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės procesinis sprendimas. Bausmės vykdymo atidėjimas. Atleidimas nuo bausmės (baudžiamosios teisės seminaras teisėjams). Lietuvos teisėjų mokymo centras. Vinius, 2003.

ASMENS SAVIKONTROLĖ. JOS PREVENČINIS POBŪDIS

Socialinė kontrolė kaip prevencijos priemonė turi griežtai apibrėžtą teisinį pagrindą ir savo statusą. Tokia kontrolės forma naudojama, įgyvendinant tiek bendrąją, tiek individualiąją prevenciją. Ji sudaro realias sąlygas vystymuisi tokios efektyvios nusikaltimų prevencijos priemonės kaip savikontrolė. Neabejotinai galima sakyti, kad ši priemonė yra vienas iš būdų sulaikyti asmenį nuo nusikalstamos veikos įvykdymo. Asmens savikontrolė yra viena iš galimų socialinės kontrolės prevencinių krypčių.

Todėl šiuo atveju socialinės kontrolės jokių būdu nereikia suprasti vienpusiškai, nes daugeliui terminas “kontrolė” asocijuojasi su priėmimu draudimų. Ir negalima kontrolinės veiklos įvardinti vien tik kaip priėmimo negatyvių sankcijų, kurios yra realizuojamos įgaliotų institucijų (policijos, teismų, kalėjimų). Iš vienos pusės tai svarbus bruožas socialinės kontrolės, bet toli gražu ne pilnai apibūdinantis socialinės kontrolės esmę.

Visų pirma dėl to, jog sankcijos gali būti ne tik negatyvios, bet ir pozityvios. Antra, tokia siaura socialinės kontrolės samprata apsiriboja poveikiu asmeniui į jo poelgius, kurie pažeidžia visuomenėje nustatytas normas. Bet kuriuo atveju pagrindinė paskirtis socialinės kontrolės yra poveikis asmenims, siekiant nustatyti jų elgesį, atitinkantį įstatymų reikalavimus. Dėl to socialinė kontrolė neapsiriboja vien tik negatyvių sankcijų priėmimu asmeniui, atsisakiusiam laikytis normų, bet svarbiausia yra palenkimas asmens laikytis visuomenėje priimtų elgesio taisyklių. Būtina pažymėti, jog reikia remtis nuomone tų mokslininkų, teigiančių, jog savikontrolė yra sudedamoji dalis socialinės kontrolės, kuriuo kiekvienas žmogus vadovaujasi numatydamas savo elgesį, kuris atitiktų visuomenei priimtas normas. Savęs kontrolė yra nenutrūkstamas procesas, kuomet kiekvienas asmuo siekia iš anksto iširti situaciją tam, kad galėtų prisitaikyti prie jos.⁴⁰

Savikontrolė- tai asmens poveikis pačiam sau. Ji yra svarbi priemonė nusikaltimų prevencijoje. Susijusi su tokiais socialiniais-psichologiniais reiškiniiais kaip saviukla, savišvieta, suvokimas ir įvertinimas konkrečios situacijos. Visiems žmonėms būdinga ne tik pažinti save, bet veikti save. Būtent dėl to prevencija turėtų būti nukreipta į skiepijamą saviuklos metodų. Čia kalbama, visų pirma, apie išdirbį kiekvieno žmogaus su pačiu savimi ypatingai įsisąmoninant savo poelgius.

⁴⁰ Г. А. Аванесова. Криминология. Москва. 2005, 321-324с.

Taipogi savęs įvertinimo formavimasis ir suvokimas socialinės situacijos specifikos priklauso nuo socialinio vertinimo kriterijų, kurie priklausomai nuo individo išsivystymo lygio sudaro atskirą skalę vertybių, o socialinės grupės lygyje- visuomeninių vertybių skalę. Per šias vertybių skales atsispindi visuomeninis poveikis asmeniui, kuris formuoja atitinkamą visuomeninį ir individualų elgesį. Iliustruodamas savikontrolės mechanizmo veikimą profesorius V. Justickis pateikia kelis pavyzdžius:⁴¹

Nepilnametis vakare ėjo pro kioską, kur kioskininkė kaip tik skaičiavo dienos pelną. Viena moneta nukrito, ji, palikusi skaičiuojamus pinigus, pasilenkė jos pasiimti. Tada vaikas griebė pinigus ir pasileido bėgti.

- Kodėl tu nepagalvojai prieš pavogdamas?- klausė vėliau jo tardytojas.
- Aš tuo metu nežinojau, kad reikėjo pagalvoti!- buvo naiviai atsakyta.- jeigu aš nors sekundę būčiau pagalvojęs, tikrai nebūčiau daręs šio kvailo nusikaltimo.

Valdininkas įkliuvo paėmęs kyšį. “Buvo puiki saulėta diena, nuostabi nuotaika, simpatiškas žmogus, paprastas reikalas, neturėjau jokių blogų minčių, paskutiniu metu man apskritai gerai sekėsi- ir štai kažkaip paėmiau. Tai buvo didžiausia kvailystė mano gyvenime”.

Taigi šios situacijos įrodo, jog kaskart tai, kas nutikdavo darant nusikaltimą, buvo netikėta pačiam nusikaltėliui. Kiekvieną kartą paaiškėdavo, kad jis nepakankami pažįsta pats save.

Nepilnametis vagis neturėjo specialaus iš anksto apgalvoto nusikaltimo tikslo. Maža, to jis apskritai yra nelinkęs daryti nusikaltimų. Jis įsitikinęs, kad jo poelgis buvo “kvailas”. Paauglys tiesiog nebuvo pasiruošęs nusikaltimo situacijai- staiga susidurti su pagunda pavogti pinigų. Jam buvo netikėtas jo paties elgesys ir jo paties jausmai tokioje situacijoje. Pasirodo, kad jis “nepažinojo savęs”, neįtarė, kad jam gali taip atsitikti- staigiai susidūrus su pagunda pasiduoti jai, neįsivaizdavo, kokiomis aplinkybėmis tai gali atsitikti, kad toks gali būti impulsas, neturėjo supratimo apie mintis, kurios gali jam ateiti ar neateiti jam į galvą tokiose situacijose.

Valdininkas irgi neįtarė, kaip veikia jį jo paties gera nuotaika ir kad taip stipriai ji gali sumažinti jo paties savikontrolę.

Šie pavyzdžiai įrodo, jog kriminologinė socialinės kontrolės samprata padeda giliau suprasti ir ištirti ypatybes ir specifiką vidinių veiksmų, sukėlusių nusikaltimo padarymą. Nusikaltimo padarymas ir yra rezultatas asmens išsiderinusios savireguliacijos ir savikontrolės, kuri yra priešinga visuomenėje egzistuojančioms vertybėms ir normoms. Ir tokiu būdu socialinė kontrolė tampa priemone giliau pažinti individualaus nusikalstamo elgesio mechanizmą.

⁴¹ V. Justickis. Kriminologija. Vilnius. 2001, 198-200.

Taip pat iš šių situacijų matyti, jog visi nusikalstamas veikas įvykdę asmenys neišivaizdavo galimos savo potencialaus nusikaltimo situacijos ir galimo jo mechanizmo (jausmų, minčių ir t.t.). būtent dėl to jie nebuvo pasirengę jai. Nebuvo mokytojo, draugo, kurie jam papasakotų apie tai, knygos arba gyvenimiškos patirties, kuri tai atskleistų. Visi jie buvo žmonės, kurių socialinė kontrolė gana stipri. Kiekvienas ne pirmą kartą gyvenime susidūrė su pagunda, kiekvienas visada sėkmingai įveikdavo ją. Paprastai jie nedarydavo nusikaltimų. Tačiau minėtų nusikaltimų situacijos ypatumai- netikėtumas, gera nuotaika- susilpnino savikontrolę.

Taigi bet kuriuo atveju nepakanka to, jog visuomenės nariai žino tai, kad nusikaltimai yra uždrausti ir yra baudžiama už juos. Taip pat ne mažiau svarbu yra išivaizduoti nusikaltimo situaciją, psichologinius ir kitus procesus vykstančius joje.

Kai visuomenės nariai nusikaltimą išivaizduoja stereotipiškai, kaip kažką, ką daro “kitokie žmonės”- nusikaltėliai, jie yra bejėgiai situacijose, kai turi patys pasipriešinti veiksniams, stumiantiems juos nusikalsti.

Galime iš to padaryti išvadą, jog kuo daugiau visuomenės nariai žino apie nusikaltimus, ypač apie jų mechanizmą, tuo geriau, konkrečiau išivaizduoja nusikaltimo situaciją, ir tuo stipriau veikia socialinė kontrolė, o per ją ir įstatymas.

Taigi kriminologinis švietimas- savarankiškas ir svarbus nusikaltimo prevencijos veiksnys. Jis ypač svarbus “kriminogeniniame amžiuje”- paauglystėje ir nepilnametystėje. Tai amžius kuomet daugelis nusikalsti skatinančių veiksnių yra ypač stiprūs.

Tokiu būdu socialinė kontrolė įgauna ypatingą reikšmę individualioje nusikaltimų prevencijoje, kur visuomenės reguliacinės-kontrolinės funkcijos asmens atžvilgiu apima taip pat ir prevencinį aspektą. Ji tampa prevencinio poveikio priemone asmeniui nukreipta į asmens savikontrolę ir savireguliaciją.

Įsisavinimas socialinės kontrolės normų ir reikalavimų yra būtina sąlyga formavimosi asmens savikontrolės ir savireguliacijos, užtikrinančių individo elgesį, atitinkantį teises ir moralines normas. Tokiu būdu socialinės kontrolės samprata tampa moksline kategorija, leidžiančia pažinti visuomenės prevencinį poveikį pačiam asmeniui ir jo elgesiui.

Šiame kontekste socialinė kontrolė tampa priemone, nukreipta į asmens savikontrolę ir savireguliaciją. Asmeninis įsisavinimas visuomenės teisės ir moralės normų- būtina sąlyga, formuojantis individo savikontrolės ir savireguliacijos sistemai, užtikrinančiai moraliai pagrįstus ir teisėtus asmens veiksmus. Tokiu būdu socialinės kontrolės samprata tampa moksline kategorija, leidžiančia giliau pažinti visuomenės poveikį asmens vidiniam pasauliui.

Ji padeda tyrinėti nusikaltimus kaip socialinius reiškinius taip pat atskleidžia individualiosios prevencijos poveikį. Pateiktoji sąvoka įprasmina tai, jog praktikoje neteisėti ir amoralūs veiksmai pasireiškia tik per atskirų asmenų poelgius. Taigi neteisėti veiksmai yra pasekmė realizacijos asmens valios, vidinių paskatų, charakterio ir kitų savybių.

Individualiosios nusikaltimų prevencijos objektais tampa konkretūs asmenys, kaip subjektai galimos nusikalstamos veikos ir jų socialinė aplinka kaip sistema, sąlygojanti formavimąsi negatyvių asmens savybių. Iškiriami tokie tipai šių asmenų:⁴²

- asmenys, įvykdę grubius pažeidimus moralės normų, taip pat įvykdę nusikalstamas veikas;
- asmenys neįvykdę nusikaltimų, bet esantys asocialioje aplinkoje;
- asmenys dar neįvykdę nusikaltimų ir neturintys kontaktų su asocialia aplinka, bet turintys sutrikusią vertybinę orientaciją (orientuojasi į teisės pažeidimus).

Individualiosios nusikaltimų prevencijos metodais yra ne tik pašalinamos neigiamos asmenų vidinės nuostatos, bet ir formuojamos savybės, užtikrinančios teisės ir moralės normų laikymąsi konkrečiose gyvenimiškose situacijose.

Kalbant apie negatyvius elementus asmens aplinkos, tai šią sąvoką įeina nepalankios gyvenimo ir materialinės sąlygos, asmens vidinis nusistatymas prieš moralės ir teisės normas. Individualiosios prevencijos metodai skirti pašalinti sąlygas žalingo poveikio asmeniui ir sudaryti palankias materialines ir dvasines sąlygas formuoti jo asmenybei.

Svarbiausias tikslas individualiosios prevencijos- įveikimas prieštaravimų, iškylančių tarp asmens ir visuomenės, prieštaravimų tarp asmens aplinkos ir visuomenės. Svarbiausiais metodais tokiu atveju individualiosios prevencijos tampa- įtikinimai, privertimas ir skatinimai. Šie metodai yra analogiški bendrosios prevencijos metodams, tik skirtumas yra tas, kad jų taikymas individualiosios prevencijos atveju yra nulemtas ypatumų tiek pačio asmens, tiek jį supančios aplinkos, padedančios arba apsunkinančios prevencinių tikslų pasiekimą.⁴³

Apibendrinant galime pasakyti, jog savikontrolė yra sudėtinis elementas socialinės kontrolės. Socialinė kontrolė yra susijusi su tokiais socialiniais-psichologiniais procesais kaip saviuokla, savišvieta, suvokimas ir įvertinimas konkrečios situacijos. Tokiu būdu galime teigti, jog socialinei kontrolei palaikyti neužtenka vien tik socialinių normų egzistavimo. Būtina, jog patys asmenys

⁴² Криминология – XX век. Под ред. В. Н. Бурлакова, .В. П. Сальникова. Санкт-Петербург. 2000, 323с.

⁴² К.Е. Игошев, И.В. Шмаров. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. Москва, 1980. 79-80с.

įsisavintų visuomenės jiems keliamus reikalavimus. Todėl tokiu atveju yra svarbus socialinės kontrolės prevencijos metodas toks kaip švietimas. Tad neabejotinai galima sakyti, kad savikontrolė yra vienas iš būdų sulaikyti asmenį nuo nusikalstamos veikos įvykdymo, kas ir nulemia jos prevencinį pobūdį nusikaltėlio asmenybei. Taigi asmens savikontrolės mechanizmo stiprinimas yra dar viena iš socialinės kontrolės prevencinių krypčių.

IŠVADOS

1. Nagrinėti nusikaltėlio asmenybę ir jos socialinės kontrolės galimybes yra svarbu. Visu pirma, tai tampriai susiję su asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga, kadangi pati valstybė tai garantuoja. Lemiančiu pasirinktos temos aktualumą, reikėtų paminėti tą aspektą, jog pati nusikalstama elgesį reikėtų nagrinėti ne tik, kad jį pažaboti bet ir kad suprasti jo priežastis – t.y. tinkamai vykdyti nusikaltėlio asmenybės socialinę kontrolę.
2. Kontrolė- tai funkcija, lydinti bet kurią žmonių veiklą, kuri turėtų būti vykdoma pagal tam tikras taisykles, siekiant norimų rezultatų.
3. Socialinė kontrolė sukuria mechanizmus, kurių pagalba prižiūri, kaip jos nariai laikosi nustatytų normų. Socialinės kontrolės elementais yra religija, moralė, auklėjimas, teisė.
4. Daug kur literatūroje šalia socialinės kontrolės naudojamas ir nusikalstamumo kontrolės terminas. Bet pastebėtina, kad nusikalstamumo kontrolė nuo socialinės kontrolės skiriasi savo tikslais, ir tuo, kad naudojamos priemonės ribojamos nusikalstamumo užkardymu.
5. Socialinė kontrolė glaudžiai siejasi su moksline kategorija „nusikalstamumo prevencija“. Literatūroje sutinkami tokie bendri jų panašumai: bendras tikslas, bendri šią veiklą vykdančys subjektai. Kontrolinė veikla visada turi socialinį- prevencinį charakterį. Be panašumų yra ir skirtumai: sąvoka „socialinė kontrolė“ yra žymiai platesnė veikla už nusikaltimų prevenciją. Tokiu būdu socialinė kontrolė daugiau bendra mokslinė kategorija, turinti metodologinę reikšmę išskiriant sąvoką „prevencinė veikla“.
6. Kriminologinė socialinės kontrolės samprata apima daugybę įvairių kontrolės formų ir metodų, kurie įgyvendinami valstybės ir visuomenės konkreto asmens atžvilgiu. Pagrindinis tokios kontrolės- skatinti asmenis susilaikyti nuo visuomenei žalingo elgesio. Taigi socialinė kontrolė yra visuomenės vykdoma antivalstybinio elgesio kontrolė. Prevencinė kontrolė tampa svarbiausiu bruožu socialinės kontrolės. Svarbiausia jos funkcija- prevencija nusikaltimų, nukreipta į asmenį, kuriam dėl poveikio atskirų negatyvių faktorių susiformavo antivalstybiniai bruožai.
7. Skirtingi autoriai išreiškia skirtingą požiūrį į socialinę kontrolę. Pvz. E.Durkheimui socialinė kontrolė- tai priemonė reguliuoti žmonių tarpusavio santykius ir tokiu būdu, skatinanti neteisėto elgesio prevenciją. T.Hirshi teigė, jog esama keturių ryšių, kurie sieja žmones su visuomene bei įstatymams paklūstančia elgsena: prisirišimas, įsipareigojimas,

tikėjimas ir išitraukimas. Kai šie elementai pakankamai stiprūs, jie padeda palaikyti socialinę kontrolę ir paklusimą įstatymams, nes daro žmones “nelaisvus” laužyti taisykles. Visoms socialinės kontrolės teorijoms bendra tai, jog į socialinę kontrolę žiūrima kaip į priemonę, galinčią sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų įvykdymo ir tokiu būdu ji tampa preventyvi priemonė asmeniui, skatinanti neteisėto elgesio prevenciją.

8. Socialinė kontrolė turi ypatingą reikšmę, siekiant asmeniui sėkmingos pirminės socializacijos, kuomet vaikas įsisavina teisingus elgesio variantus. Tėvų atliekama kontrolė vaikų atžvilgiu padeda užkirsti kelią neteisėtam elgesiui. Prevencinis pobūdis socialinės kontrolės pasireiškia dar formuojantis nusikaltėlio asmenybei. Tai leidžia daryti išvadą, jog norint padidinti socialinės kontrolės prevencinę reikšmę nusikaltėlio asmenybei reikia didelį dėmesį skirti šeimai.
9. Formalioji valstybės institucijų atliekama kontrolė yra svarbi užtikrinant viešąją tvarką visuomenėje, nes be jos nėra įsivaizduojamas visuomeninis gyvenimas. Teisėsaugos institucijų sistemos funkcionavimas užtikrina atsakomybės neišvengiamumo principą, ko pasekoje išauga atskleidžiamų nusikaltimų skaičius. Tai tampa sąlyga sulaikyti daugelį potencialių nusikaltėlių nuo nusikalstamų ketinimų. Čia tinka lotyniška patarlė “Exempla docent”, t.y. pavyzdys moko. Tokiu būdu teisėsaugos institucijos įgyvendina bendrąją prevenciją.
10. Tam, kad socialinė kontrolė būtų efektyvi prevencijos priemonė, strateginė mūsų laikų Lietuvos teisingumo vykdymo sistemos pertvarkymo politikos kryptis turi būti ne bausmių įstatymuose ir teismų praktikoje griežtinimas, bet nepadariusiems itin sunkių ir sunkių nusikaltimų asmenims baudžiamosios atsakomybės humanizavimas, tikslingai mažinant jų represinį pobūdį bei nuosekliai didinant resocializacijos ir adaptacijos visuomenėje teikiamas galimybes, o ypač būtina plėtoti ir stiprinti palyginti naują Lietuvoje probacijos institutą.
11. Probacija leidžia įgyvendinti kontrolę nusikaltusio asmens atžvilgiu. Pagrindinis probacijos bruožas yra tas, kad asmuo atlieka bausmę ne izoliuotas nuo savo gyvenamosios aplinkos. Jos vykdymo metu atliekama nuteistojo asmens priežiūra- socialinių- pedagoginių priemonių taikymas. Tam tikrų įpareigojimų paskyrimas asmeniui ir institucijų atliekama asmens priežiūra yra socialinės kontrolės įgyvendinimas nusikaltėlio atžvilgiu, siekiant jį pataisyti.
12. Taip pat dar viena iš socialinės kontrolės prevencinių kryptių yra asmens savikontrolės mechanizmo stiprinimas. Savikontrolė yra sudėtinis elementas socialinės kontrolės. Ji yra susijusi su tokiais socialiniais-psichologiniais procesais kaip saviukla, savišvieta, suvokimas ir įvertinimas konkrečios situacijos. Tokiu būdu galime teigti, jog socialinei

kontrolei palaikyti neužtenka vien tik socialinių normų egzistavimo. Būtina, jog patys asmenys įsisavintų visuomenės jiems keliamus reikalavimus. Todėl tokiu atveju yra svarbus socialinės kontrolės prevencijos metodas toks kaip švietimas.

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjama socialinė kontrolė ir jos prevencinis poveikis nusikaltėlio asmenybei. Pažymima, kad kontrolė – tai funkcija, natūraliai lydinti bet kurią žmonių veiklą, kuri turėtų būti vykdoma pagal tam tikras taisykles, užduotis ar standartus, siekiant norimų rezultatų. Todėl socialinė kontrolė sukuria mechanizmus, kurių pagalba prižiūrima, kaip visuomenės nariai laikosi nustatytų normų. Socialinės kontrolės elementais yra religija, moralė, auklėjimas, teisė. Visuomenėje socialinė kontrolė reikalinga tam, kad joje būtų palaikoma tvarka, užtikrinanti tam tikrą stabilumo lygį. Kad pasiekti šių tikslų– neabejotinai socialinė kontrolė turi poveikį nusikaltėlio asmenybei.

Socialinės kontrolės institutas yra nagrinėjamas atskirų autorių, kurie išreiškia skirtingą požiūrį į šį mechanizmą. Pavyzdžiui, E.Durkheimui socialinė kontrolė- tai priemonė reguliuoti žmonių tarpusavio santykius ir tokiu būdu skatinti neteisėto elgesio prevenciją. T.Hirshi teigė, jog esama keturių ryšių, kurie sieja žmones su visuomene. Tai prisirišimas, dalyvavimas, tikėjimas ir užimtumas. Kai šie ryšiai pakankamai stiprūs, jie sulaiko asmenį nuo nusikaltimų įvykdymo.

Tam, kad socialinė kontrolė turėtų efektyvų prevencinį poveikį nusikaltėlio atžvilgiu, ji turi būti nukreipta ne į griežtų bausmių taikymą, o į bausmių humanizavimą. Svarbus tokiu atveju yra probacijos institutas. Probacija išsiskiria tuo, jog asmeniui vietoj laisvės atėmimo bausmės paskiriami tam tikri įpareigojimai ir jis nėra izoluojamas nuo savo gyvenamosios aplinkos, tokiu būdu institucijų atliekama asmens priežiūra ir yra socialinės kontrolės įgyvendinimas nusikaltėlio atžvilgiu, siekiant jį pataisyti. Taip pat dar viena iš galimų socialinės kontrolės prevencinių krypčių yra asmens savikontrolė.

SUMMARY

The topic of this paper is social control and its preventive influence to the personality of a criminal. The work provides the concept of control – it is the function, that naturally leads any activity of a person and should be implemented according to certain rules, tasks and standards in order to reach the required results. For this reason social control invents the mechanisms that

helps to supervise how the society members obey the set norms. The elements of the social control are religion, morality, education, law. Social control is necessary to keep the order in society that would ensure the certain level of stability. In order to reach these aims social control undoubtedly has influence to the personality of a criminal.

Social control is dealing several criminological theorists. They express different view of it. For example, E.Durkheim maintain that social control is cure for the regulation rappers between people and hereby stimulate prevention illegal behaviour. T.Hirshi links the onset of criminality to the weakening of ties that bind people to society. He argues that the social bond a person maintain with society is divided into four main elements: commitment, involvement and belief. Without these social bonds or ties, a person is free to commit criminal acts.

One of the most effective social control method is probation institute. Its preventive influence to the personality of a criminanal is most effective than jail. Probation is the suspension of a jail sentence - the criminal who is "on probation" has been convicted of a crime, but instead of serving jail time, has been found by the Court to be amenable to probation and will be returned to the community for a period in which they will have to abide to certain conditions set forth by the Court under the supervision of a probation officer. Item self- control is one of the social control preventive aspects.

LITERŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25d. referendume. – Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos, 1996.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.// Valstybės žinios, 2000, Nr. 89.
3. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, 2003 m. kovo 20 d. Nutarimas Nr. IX – 1383.
4. J.Bluvšteinas ir kt. Kriminologija. V., 1994.
5. G.Jurgelaitienė. recidyvinio nusikalstamumo prevencija Lietuvos Respublikoje: daktaro disertacija. Vilnius, 2001
6. G.Jurgelaitienė. Kriminalinę bausmę atlikusių asmenų socialinę kontrolę recidyvinio nusikalstamumo socialinės prevencijos sistemoje// Jurisprudencija. Lietuvos teisės universitetas. Mokslo darbai. 2001, T. 19 (11).
7. V. Justickis. Kriminologija. I dalis. V., 2001.
8. V. Justickis. Kriminologinis prognozavimas: nusikaltimų prevencija. Vilnius, 2001.
9. A.Katkus. Valstybinė ekonominė kontrolė. Vilnius, 1997.
10. Kazimieras Kuzavinis. Lotynų- lietuvių kalbų žodynas. Vilnius, 1996.
11. Arvydas Virgilijus Matulionis. Sociologija. Vilnius, 2004.
12. V. Piesliakas Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006.
13. Psichologijos žodynas. Vilnius, 1993.
14. R.K. Urbaitis. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės procesinis sprendimas. Bausmės vykdymo atidėjimas. Atleidimas nuo bausmės (baudžiamosios teisės seminaras teisėjams).- Lietuvos teisėjų mokymo centras. Vilnius, 2003.
15. Viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2003 m. liepos 2d. Įsakymu Nr. V-250.
<<<http://www.vrm.lt/index.php?id=542>>>
16. Anthony Gidens. Sociologija. Kaunas, 2005.
17. Peter L. Berger. Sociologija: esminiai tekstai ir pavyzdžiai, Kaunas, 1992.
18. John E.Conklin. Criminology. Third edition, 1989.

19. J.Robert Lilly, Francis T.Culen, Richard A.Ball. Criminological theory. Context and consequences. Sage publications. 2000.
20. Sue Titus Reid. Crime and criminology. Boston, 2006.
21. Larry. J.Siegel. Criminology. California. 2002.
22. John Tierney. Criminology theory and context. Harlow pearson, Longman. 2006.
23. Viliam E.Thorton, Lydia Voight, Wiliam G.Doerner. Delinquences and Justice. New York. 1987.
24. Абельцов С. И. Личность преступника и проблемы криминально насилия. Москва. 2000.
25. Аванесова Г.А. Криминология. Москва. 2005.
26. Антонян Ю. М. Криминология. Москва. 2004.
27. Антонян Ю. М. Об истоках формирования личности преступника. Личность преступника и вопросы исполнения и перевоспитания осужденных: сборник научных трудов. Москва. 1990.
28. Антонян Ю. М., Еншиев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследования преступлений.Москва. 1996.
29. Блувштейн Ю. Д., Дорынин А. В. Основания криминологии. Минск. 1990.
30. Болков Ю. Т., Добренков В.И. и др. Социология. Москва. 2003.
31. Криминология – XX век. Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. С. Петербург. 2000.
32. Добренков В. И., Кравченко А. И. Социология. Москва. 2003.
33. Долгова А. И. Криминология. Москва. 2005.
34. Иванова Л. О. Криминология. Москва. 1999.
35. Игошев К. Е., Шмаров И. В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. Москва. 1980.
36. Иншаков С. М. Криминология.М.: 2000.
37. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Москва. 2003.
38. Кайзер Г. Криминология. Москва. 1979.
39. Криминология. Под редакцией В. Н. Кудрявцева и Эминова В. Е. Москва. 1997.
40. Кравченко А. И. Социология . Москва. 2003.
41. Косьянов В. В. Социология для юристов. Феникс. 2005.
42. Косьянов В. В., Нечипуренко В.Н. Социология права. Феникс. 2002.
43. Криминология. Под редакцией Кузнецовой Н.Ф., Лунеева В. В. Москва. 2005.

44. Личность преступника. М.: 1975.
45. Гребцов Ю. И. Социология. Юридический центр. 2003.
46. Фокс В. Введение в криминологию. Москва. 1980.
47. Фролов С.С. Социология. Москва. 2003.
48. Шестаков Д. А. Криминология. Краткий курс. С. Петербург. 2001.
49. Internetinis adresas: www.nplc.lt
50. Internetinis adresas: <http://viesoji.policija.lt/ept/>

